

VABADUSSÕJA TÄHISTEL 1

1940

AXEL ROOSMAN

J A A N U A R

Kaubanduse Ühispank

TALLINN, HARJU TÄN. 29

TELEFON NR. 430-81, 434-68

Toimetab kõiki pangaoperatsioone.

„POSTIMEHE“

tellimine 1940. a. peale on avatud.

Vahelduvate päevasündmuste keerises on usaldusväärseks informatsiooni allikaks Eesti vanim päevaleht

„POSTIMEES“

84. AASTAKÄIK.

„POSTIMEES“

annab teateid sündmustest kodumaal ja välismaal kiirelt, täpselt ja üksikasjaliselt.

„POSTIMEHE“

tellimise hinnad 1940. a. peale on endised: 1 kuu Kr. 1.65, 2 kuud Kr. 3.30, 3 kuud Kr. 4.40, iga järgmine lisakuu Kr. 1.40, 6 kuud Kr. 8.60, 9 kuud Kr. 12.80, 12 kuud Kr. 17.—. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised üle maa ja „Postimehe“ tellimiste erivastuvõtjad ning üksiknumbrite müügikohad.

„POSTIMEHE“

toimetuse ja talituse — Tartus, Ülikooli 21/23. Telef. oma keskjalam 40-80 kuni 40-84. Toimetuse ja talituse Tallinnas, Viru 11, telef. 436-11, 436-81, 482-95.

Kaanepeildil: Soomusrongide dessant ahelikus edasitungil Valga sihis jaanuari lõpul 1919. a.

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

JAANUAR 1940

NR. 1 (41)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/158 ja 477-20/195. Postkast 286.
Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1940 a.: aasta peale — Kr. 4.—; 1/2 aastaks — Kr. 2.—; 1/4 a. Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.— 1938. ja 1939. aastakäigud à Kr. 4.— Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

ÄÄREMÄRKUSI

SÕJAMÄLESTUSTE KOGUMISEST JA KASUTAMISEST.

A. PEEL.

Aega ei ole. Rutt on kõigil taga. Kuid niipea kui kaks või kolm sõjasõpra kokku saavad ja nendel niipalju aega on jätkunud, et nad istel on läbenud võtta, siis järgneb mälestuste jagamine ja nendes elamine niisuguse hoo ja innuga, et keegi ei märka kadunud aega. Tund veereb tunni järele ja kõnevoolul ei tule lõppugi. Sõna tuleb sõnast ja sündmus sündmusest. Üks juhus on huvitavam ja põnevam teisest. See on sõjaromaan selle sõna kõige täielikumal mõttes. Õieti kuulub seda sõjajuttu, mälestuste veeretamist, kõige huvitavamal kujul sõjakaaslaste jutus. Kuid millegi pärast on nendest huvitavatest juhtumistest ja kirjeldustest trükisõnas niivõrd vähe üldsusele teatavaks saanud, et sellest ei maksa nagu kõneldagi.

Mis on selle põhjuseks?

Põhjuseid on õieti palju. Esijoones küll see, et inimesed ei pea seda, mida nad üle elanud, mida nad elavad, nagu avaldamisväärses, või usuvad, et see niikuinii teistel nagu juba peaks teada olema. Teiseks põhjuseks on asjaolu, et inimestel on puudu-

nud tahe kõike seda, mida nad teavad, kirja panna. Kolmandaks aga see, kes hästi jutustada oskab, ei ole hea „kirjapanija“. Mõni oskab küll hästi jutustada, kuid vaatamata sellele, et ta on hea kirjamees, ei saa ta voolavalt kirjeldada.

Siin tuleks soovitada, et need, kellel midagi on jutustada, seda laseksid teha kiirkirjutajatel. Dikteerimise juures ei saa mahlakust. Parem abinõu on ehk kui paari-kolme sõjakaaslaste vestlust saadakse pealt kuulata nii, et nad ise seda ei teagi, et nende jutustused kirja pannakse. Lühimärkuste najal restaureeritud lood töötatakse puhtalt välja ja esitatakse pärast jutustajatele läbilugemiseks ja allakirjutamiseks. Sellega parandatakse ära kõik eksitused sündmustekäigus, kuid lood jäävad lugudeks ja on niiviisi kättesaadavaks tehtavad ka ajakirjanduse või eriväljaannete kaudu.

Olgu siinkohal veel kord toonitatud, et nende mälestuste järele on meil väga suur ja tõsine tarve. Eriti kasvava noorsoo pärast. Vabadussõja mälestusi, olgu need

avaldatud kas ajakirjades, ajalehtedes või eriväljaannetes, ahmib noorsugu justkui õhust ja need rändavad käest-kätte.

Keegi ei hakkagi nõudma, et meil peaksid olema A. Kivikase ja A. Gailiti taolised kirjanikud, kes võivad romaanides ja jutustustes kõike nii usutavalt avaldada. See on hoopis eriasi ja siin on tegemist kirjanduskunstiga, mis sulatab endasse vaimusälvatusi, haarates tõsilugude taustal loomingu. Selle kõrval võivad ilmuda sadanded jutustused mälestuste sarjast — muidugi korraldatuna, hästi redigeerituna ja väljendusvormilt noorsoole kohandatuna. Siin ei tohi aga segamini paisata kindlakujulist ajalugu ilukirjandusliikude võtetega. Kui mõni tahab anda teatud dramaatilist osa siduvana terve raamatu kohta, siis jäetagu kindlasti välja ajaloolised väeüksuste nimetused, daatumid ja isikute nimed. Siis on luulelennul vaba voli talitada oma tegelastega nii nagu ta seda heaks arvab. Kuid uskuge, neil on materjali nii palju, et see puht sündmuse kirjeldusena juba niivõrd mõjub, et see sõjast mitteosavõtjale alati põnevana tundub, ilma et sinna luulelist põnevust tarvis ongi juurde anda.

Noorsugu „seedib“ kirjandust tohutul arvul. Ega muidu püüa meie kirjastused aastast välja anda seeriata viisi noorsooraamatuid. Kahjuks küll ainult tõlgetena. Ei taha vastu vaielda ja öelda: ärge andke

tõlkekirjandust! Kui meie seda ka noorsoole ei anna, siis ei ole noorsool tõesti palju midagi lugeda. Kuid see ei tähenda seda, et meie kirjastused kõik oleks teinud selleks, et soetada algupärast noorsookirjandust, kusjuures sõjamälestused, mälestustena või ilukirjanduslikuks tööks põimituna, annaksid väga suure ja väärrika osa meie noorsookirjandusele. Isiklikud läbielamused ja mõtted on varandus, mida ei leidu ajalooramatutes ega arhiivides.

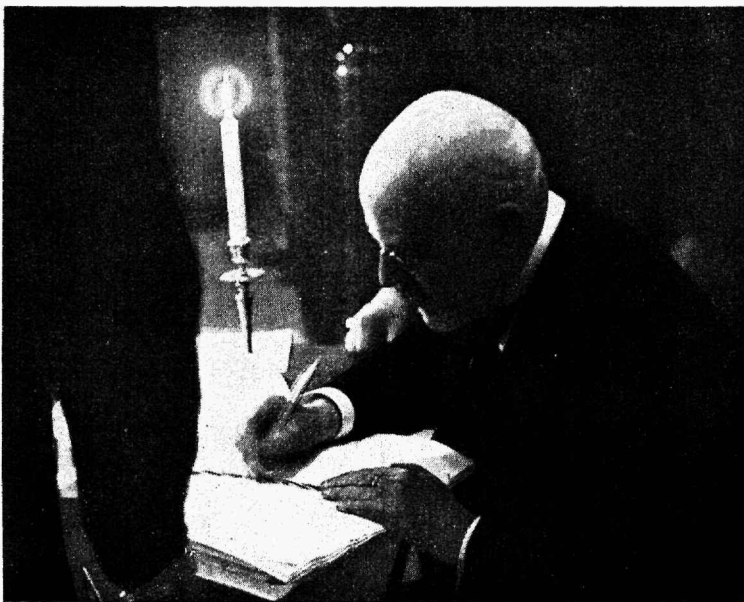
*

Kuivõrd palju oleme patustanud sellega, et meil palju sõjakaaslasti on varisenud hauda, ilma et oleksime nendelt saanud kätte isiklikke mälestusi. Iga päev kaob inimhaaval järjest nende ridadest läbi harvendussõela. Nüüd, mil kogutakse materjale Vabadussõja ajaloo ja arhiivi jaoks, mille üheks tähtsamaks eesmärgiks on varanduse talletamine tulevastele põlvedele, kas ei ole otstarbekas mälestuste kogumiseks tööle rakendada suuremaid hulkaasid selleks, et isiklikke mälestusi kätte saada ja neid järjest avaldada ning kättesaadavaks teha. Jäetagu niisugusel puhul puhtstrateegiline osa ja kellaajad, kuupäevad puutumata. Las kõneleb inimene nii, nagu ta mäletab ja kõneleb.

Meil leitud haritud jõude, kes käivad kihelkonnast kihelkonda, vallast valda, ja talust tallu, et koguda rahvaluulet, uurida

keelt ja koguda vana-
navara. Miks ei ole võimalik nüüd, kus meie tööpuudust kannatavale intelligentsile püütakse leida töövõimalusi, neid rakendada sellele tööle, andes nendele kätte kindlad ülesanded, nimetades isikud kelle poole nad peaksid pöörduma. Ja tasutagu neile kas või tükitöö pealt tasu. Talvel on maainimestel aega. Märgitagu nende jutustused üles. Pandagu algul kas või 5 noort selleks tööle. Katsetatagu. Kui ühega ei õnnestu, teisega õnnestub ikka.

Raha? Ka seda peaks jätkuma selleks tähtsaks ja kiireise-

Meie rahudelegatsiooni juht välisminister J. Poska Eesti—N. Vene rahulepingule alla kirjutamas Tartus 2. veebr. 1920. a.

loomuliseks ülesandeks. Kui mitte muidu, kas üheks võimaluseks ei oleks siin abirahade hankimine.

*

Oli juhus teha üht pisitööd mälestuste najal ühe ajaloolise käigu selgitamiseks. Ei ole tõesti raskemat ülesannet. Usutledes isikuid selgus, et igaüks dateeris seda sündmust eri tähtpäevadega, isegi aastates eksiti. Ometi olid need inimesed kord ise kõik selle läbi elanud. Kuid sündmused arenesid tol ajal — 1917—1920 — niivõrd kiiresti, et ajal ei olnud enam mõõtu. Kui, näiteks, usutlesin üht omaaegset miilitsaülemat, kes muide küll sellel kohal oli olnud lühikest aega, siis ei saanud ta kuidagi sellega leppida, et tema on olnud see miilitsaülem. Ta ütles: „Olin küll seal; ka seda mäletan, et minu peale pandi ülesandeid ja ma ka täitsin neid, kuid et ma miilitsülem oleksin olnud, vaat seda ma ei mäleta!“ Ometi oli ta seda olnud. Alles siis, kui temale saadi terve see olustik ära kirjeldada ja teda seega tagasi viia sellesse õhkkonda, ütles ta: „See võis olla küll, kuid asju oli nii palju, et see, kuidas kedagi nimetati, sootuks kõrvale on jäänud!“

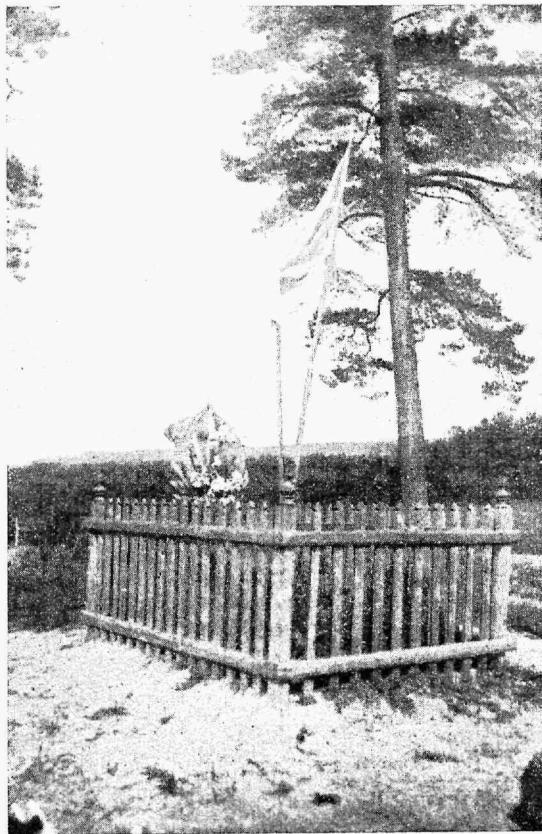
Muidugi on palju neid, kellel mälu on parem ja ka neid, kellel see on väga hea, kuid ikkagi tuleb ette eksimisi, kui seda teiste isikute või dokumentide järele ei saa kontrollida.

Teatud küsimuste kõige kiiremaks lahendamiseks on minu kogemuste järele osutunud moodus, kus asjaosalised kutsutakse kokku ja nendelt samas teatud küsimustele vastust oodatakse. Koosolijad selgitavad omavahelise diskussiooniga ja mõningate kõrvalnähetee meeletuletamisega kogu küsimuse.

Puudutasin seda, paljudele niikuinii teada olevat moodust, sellepärast, et sellele vaatamata, näevad üksikuurijad palju vaeva sellega, et käivad mitmel korral läbi üksikisikuid ja ei saa ikkagi õiget olukorda kätte, kaotades palju aega ja väsitades end, mis kaasa toob tüdimuse uurimustööde vastu.

*

Otsitavamate raamatute hulka avalikkudes raamatukogudes kuuluvad ka Vabadussõja kangelaste elulood või kirjeldused nendest. Kahjuks on neid elulugusid vähe ja needki väikesed ja pealiskaudsed, sisaldades napisõnalisi andmeid. On isegi alaväärtuslikke väljaandeid. Vähe on niisuguseid raamatuid, mis käsitaks kangelase elukäiku

Langenud kangelase üksikhaudu lahingrinde piirkonnas Vabadussõja päevil.

kõigi tema püüete ja tõekspidamistega. Sellepärast on raamatusõpradel küll õigus, kui nad loodavad nende peatsele ilmumisele, mis on paremaks mälestuseks kangelasele kui kivimärk.

Samuti tuleks raamatukoguhoidjate omavahelistel koosolekutel kõnelda sellest, kuidas, näiteks, oleks võimalik Vabadussõda käsitlevat kirjandust rahvale teha kättesaadavaks. Paljudes raamatukogudes puuduvad need üldse ja teisel, kus nad on olemas, ei ole suudetud neid jälle teha lugejatele kättesaadavaks. Siin ei ole süüdi raamatukoguhoidja, vaid süüdi tuleb otsida mujalt.

*

Sõjamälestuste kogumise ja säilitamise vastu vallamuuseumide näol, kus see osa esineks ühe osakonnana, tuntakse samuti huvi. Mitmed vallad on algatusega lubanud kaasa tulla, kuid nendel on puudunud kindlad juhised, kuidas asja algatada ja läbiviia. Ka siin oleks vaja juhtivat ja korraldavat kätt.

Scoutsrühgemendi B-kompanii sündmusi Ruhja all veebruaris ja märtsis 1919. a.

M. Kaur.

Sekeldusi raskekuulipilduja Maksimiga.

18. veebr. 1919. a. Scoutsrühgemendi „B“ kompanii asus Vec-Janka ja Urbe talu joonel liinile. Raskekuulipilduja Maksim asetati seal kohe eelposti. Avaldasin selle korralduse kohta oma mittepooldavat seisukohta, kuna varemate kogemuste põhjal olin kindel, et sellest ei võinud loota mingisuguseid tulemusi juhul, kui juhtuvad valvel olema kuulipildujaasjanduses võhikud; teiseks oli jahutajas vesi ilma glütseriinita ja piirituseita. Ja veebruar pole ometi suvekuu, kus pole karta vee külmumist. Kolmandaks olin harjunud Maailmasõjas sellega, et raskekuulipilduja paiknes roodu peapositsiooniga ühel liinil, aga mitte eelpostide või valvemeeskonna juures, kes vaenlase ilmumisel taanduvad peapositsioonile, sest vastasel korral võib ta jääda kahe tule vahele. Tõin kõik need argumentid ette. Kuid asjata. Öeldi: „Siin pole Maailmasõda ja küll laskmisega vesi sulab üles.“ Hommikuhämarikus üks eelposte hakkas järsku paugutama püsse. Poolunistena jooksime majast välja ja avasime kogu kompaniiga püssidest tule, arvates, et vaenlane tuleb peale. Kuid see asjaolu, et eelpostid polnud ära tulnud, oli esimese ärevusega kõigil läinud meelest. Rühma- ja teised ülemused hakkasid korraldama: „Pidage, mis te põmmutate; lasete sedasi eelpostid maha!“ Tulistamine vaibus kohe. Nüüd kutsuti eelpostid kiiresti ära, sest nad ise ei julgenud mätaste tagant peadki tõsta, kartuses, et jäävad jälle oma meeste püssitule alla. Algasid, nagu sellistel puhkudel tavaliselt ikka, seletamised ja õiendamised. Vasakpoolne eelpost, kes asus Maksimi juures, seletas, et ta olla näinud ees põssastikus liikumist; algul tahtnud tulistada Maksimist, kuid see pole teinud paukugi ja siis hakanud ta tulistama püssidest. See kange seletaja oli 15 aastat vana. Tuli teda õpetada, et enne kui tulistada, tuleb ikka asjast teatada ülemusele. Vaatasin Maksimi järele ja leidsin, et vesi oli külmanud ja lint oli tõmmatud ainult vastuvõtjasse. Tegin katset tulistada. Sain teha ainult paar lasku, siis tekkis takistus. Teatasin lihtsalt, et vesi on külmanud ja selle-

pärast ei saa midagi parata ja kuulipilduja tuleb viia tuppa. Oldi nõus.

Automaatrelvadega läks lugu viimaks niikaugemale, et ka Madsenid hakkasid tõrkuma. Ülemustel tuli nüüd määrata, kes missuguste riistadega võivad ainult tegutseda. Kuid see korraldus ei pääsenud kõigi juures kohe maksvusele. Korra minu valvepostis olemise ajal (Dreimani talus) oli grupp „spetsialiste“ Maksimi põhjalikult koost võtnud lahti, kuid uuesti kokkupanemisel oli neil tekkinud raskusi. Olin vaevalt olnud pooltundi valvepostis, kui mind vahetati selleks, et ma läheksin ja aitaksin kuulipilduja uuesti kokkupanna. Minu tuppa astudes olid kõik üksikosad mööda pörandat laiali ja parajasti otsiti lukuvedru, mis oli lennanud kuhugile nurka. Nii põhjalikult polnud mina veel kordagi Maksimi lahti võtnud. Andis tööd enne kui selle uuesti sain kokku. Küsisin, miks nad ta nii lahti kiskusid? Vastati, et algul nad kavatsenud ainult puhastada rauda. Ja kui nad raua pärast puhastamist olid pannud tagasi, siis polevat jahutaja enam pidanud vett. Vaatasin, ölinõör oli raua ümbert ära. Ütlesin, et see tuli sellest, et jätsite ölinõöri välja. Nad aga olid arvanud, et see nõör oligi „rikete“ põhjustaja; Otsisin ölinõöri puhastamiskaltsude seest ülesse ja asetasin tagasi. Kui kõik oli korras, siis kompanii ülem ltn. Paulmeister määras mind samas Maksimi korraldajaks ja vabastas mind valveteenistuse kohustest. Olin saavutanud mingisuguse eesõigustatud seisukoha Maksimi tundmise pärast, kuid juhust näidata, et ma sellist eesõigustust väärin, ei tulnud enne kui 25. veebr. Bramani talus.

Üldiselt valitses kompaniis arvamine, et meie Maksim on vana loju ja sellepärast tuleks mehed lihtsalt rühmadesse paigutada tagasi, sest ööl vastu 25. veebruari oli ltn. Rehe teinud oma luuresalgaga väikse retke ja Maksimi, mille nad olid minu magades kelguga võtnud kaasa, polla ta ka nüüd jälle saanud kuigipalju kasutada. Olin aga kindel, et Maksim on korras, sest olin teinud kõik, mis ta korrashoiuks oli vaja. Arvasin, et siin peab viga seisma meeste mitteoskamises.

Kuid üldiselt olin löödud, kuna olin juba üle nädala jändanud Maksimiga ja ise ma polnud leidnud juhust pikemaks katsetamiseks, sest kogu aeg oli olnud rohkem positsioonide vahetamist kui lahinguid. Proovilaskmistel aga ei võinud tervet linti lasta tühjaks, sest padrunid polnud meil mitte raiskamiseks.

Sama päeva (25. veebr.) hommikul ilmus vaenlase ahelik Bramani talu ette. Viisin Maksimi toast positsioonile ja valmistusin tulistamiseks. Kuulipilduri Kulli võtsin juhtima linti. Mõtlesin, kui kuulipilduja ka

setanud laskmist, olid veidi kadeda minu peale! Kuid üldiselt tõstis see õnnestunud tulistamine tunduvalt kompaniis tuju. Nüüd sain juba ametlikult Maksimi laskuriks. Õpetasin Maksimi juure määratud mehi niipalju kui minu oskus seda lubas ja meeste huvi seda võimaldas. Süstemaatilises õpetamisest ei saanud siiski olla juttugi, sest peale vaenlasega lahingute lõomist oli igalühel veel oma sada kõrvalhuvi. Kuid Maksim oli siiski juba tõusnud ausse ja kuulipildurite „seisuse“ olemasolu osutus õigus-
tatuks.

B. Korolev'i maal.

Soomusronglaste rünnak Senno küllale, Irboska jaama juures, veebruaris 1919. a.

nüüd ei lase, siis on minu eesõigustatud seisukoht sama hea kui kadunud. Vajutasin päästikule ja kuulipilduja hakkas „laulma“, kuid kuulid langesid hulk maad eespoole vaenlase ahelikku, mida võisin näha lume tuiskamisest. Kuid see polnud kuulipilduja viga! Juhtisin toru otsa ülessepoole ja tulistasin juba paremini. Veel kord tõstsin toru otsa ülesse ja nüüd juba hakkas lumi tuiskama vaenlase aheliku juures. Sain tühjendada ainult poolteist linti, sest vaenlane tõmbus kohe tagasi. Ja üle lageda põllu päevavalgel vaevalt nad oleksid jõudnud meieni, kuna lisaks Maksimile registasid ka meie Madsenid ja püssid. Kas mõni vaenlane maha ka jäi, seda ei saanud kindlaks teha, vahemaa oli selleks küllalt suur. Arvan, et vist mõnedki, kes olid varem kat-

Ühest halvast päevast.

Bramani talu seinakell näitas 8.50. Väljas oli küllalt kõle külm. Keegi ei ihaldanud asjata minna välja toast, kus oli päris mõnusalt soe. Kuulipildurid Artur Tarr, Arnold Kull ja mina konutasime ahju juures põrandal maas ja arutasime, kas täna saab süüa või ei saa, sest 18. veebruarist peale, mil asusime rindele, kandis toitlustamine kaunis juhuslist ilmet. Vähemalt meie, kuulipildurid, ei mäletanud päeva, mil viimati söime „kroonu“ toitu. Kuulipildur Tarr jõudis lõpuks otsusele, et ta läheb vaatama kas kusagilt ehk saab osta midagi söödavat. Arvasime Kulliga, et vaevalt siin mõni „vürtspood“ ootab ostjaid. Ja pealegi ei võinud meie endile niisugust luksust, nagu

ostmine, lubada. Meie vähesed veeringud olid juba Viljandis leidnud oma „õige” peremehe. Kuid et ka meie kõht polnud toidust koormatud, siis andsime Tarrile hoogu, et mingi ta siiski vaatama kusagile kaugemale talust, kuna sealse talu rahvas oli kadunud kui maa alla meie ilmunisel. Kaugemale minemine ei paistnud Tarrile aga just mitte väga meeldivat, kuna ta jalatõud olid päris nigelad. Üks kamassitald oli lahti ja seotud nõoriga kinni. Kuid mina ei võinud ära minna, sest kes teab, ehk ei tule jälle Maksim panna tööle. Ka Kull oli ostmise võimaluse kohta skeptiline. Tari viimaks siiski läks.

Umbes kell $\frac{1}{2}$ 11 õhtul tuli Tari tagasi, hoides midagi põues. Vaadates ringi, et keegi teistest maaslamaajast ei märka, tõmbas ta põuest välja sulgedest viletsalt puhakskitkutud tapetud kana. Olime Kulliga veidi pettunud, sest lootsime, et ta toob midagi kohesöödavat, kuid nüüd, ole lahke — ainult toores kana! Kuid omavahelise sosistamisega olime teiste tähelepanu juhtinud eneste peale ja sellepärast peitsime kana kähku minu seljakotti, kus oli juba ees Kulli poolt Urbe talust hangitud väike purgike keedist. Kuulipilduritest omasin ainult mina üksi seljakoti ja seda kasutasime peale minu vähese pesu ka söögitagavarade panipaigana. Olles veendunud, et keegi meie kana ei märganud, asusime arutama, mis sellest kanast valmistada, kas suppi või praadi. Peagi jõudsime ühisele otsusele, et supi jaoks pole lisandeid ja sellepärast peame katsuma selle niisama kuidagi ära küpsetada. Kahtlesime aga Kulliga tõsiselt, kas kana on ikka tõesti ka ostetud. Olime nimelt veidi kartlikud, sest kohale asudes oli ülemuste poolt öeldud

kõigile: „Vaadake, et te paganad siin vargile ei hakkal” Ja meie ei soovinud, et just meil esimestena tuleb sellesarnaseid sekeldusi; Maksimiga oli neid juba nagu nii olnud küllaldaselt. Kuid Tari tõendas jumalakeeli, et ta ostnud kana 15 marga eest. „Noh, kui nii kalli raha eest ostetud, siis pole muud kui asume küpsetama”, oli minu otsus.

Kuid et „kroonu” käest leiva saamine polnud kindel, siis Tari tahtis minna vaatama ehk saab ka kartuleid osta kusagilt. Nüüd läks see ostmise jutt meile juba liiale. Ütlesime: „Kas siin siis kartulikuhasid ei leidu, kust saaks natuke võtta”. Tari sattus sellest „ideest” vaimustusse ja läks kohe välja kartulikuhasid otsima. Kuid ta tuli peagi pettunult tagasi. Oli küll leidnud mingisuguse kuhja, kuid palju kättega polevat ta seda külmanud kuhja saanud järele vaadata. Meil aga ei leidunud midagi, millega külmanud maast saada jagu. Võtsin nüüd ka jalad alla ja uurisin ääriveeri mööda ülemuste käest välja, et pärast lõunat siiski saame leiba. Aga suppi küll vist ei saavat. Polevat keetmise võimalust. Et aga veidi leivakõrvast saada, siis soovitasime Tarril teha küpsetamisega algust, sest see oli ju tema ostetud kana, nagu ta kogu aeg väitis, ja sellepärast ei soovinud meie küpsetamisest otseselt võtta osa, sest polnud teada kui palju ta meile üldse raatsib anda sellest kanast.

Kell oli juba umbes kahe ümber pärast lõunat, kui Tari asus kana praadima talu köögis, mis oli ühtlasi ka eeskojaks. Jäin Kulliga valvama, et kui tuuakse leiba, siis kohe endi portsjonid ilusasti saada kätte, kuna valitses „komme”, et iga ripakile jää-

nud portsjon või muidu söödav aine „auras“ kohe nagu vesi kuumal kerisel.

Ja polnud siin midagi imestada, et ka ligimise leiva portsjoni siin ei peetud „au sees“, sest alatine värskes õhus viibimine tekitas isu ja selle rahuldamiseks antud kvantum oli kaugel minimaalsestki küllusest. Peale pikisilmi ootamist ilmus taga-toas ülemuste lauale suur ja lai leivapäts. Välimuselt tuletas see meelde karaskit.

Algas arutlemine kust rühmast keegi leiba saab, sest mitmed kes arvasid, et nad kuuluvad 1. rühma, kuulsid nüüd ootamatult, et see mitte nii ei olevat.

Maksimi-mehed pidasid mind sobivaks jaoülemaks, kuna ma neid kõige paremini oskasin käsutada. Ja pealegi olin ma neile „oma“ mees. Nimelt Tarri, Kull, Luik ja mina olime kõik linnas üles kasvanud, kuna aga Kõönberg oli meie silmis „uhke“ mulk, kes meiega ei seltsinud. Kuid et tal oli tolle Maksimi saamises olnud mingisuguseid teeneid, siis määrati ta meile jaoülemaks.

Parajasti kui tahtsin asuda klaarimisele, kust rühmast saame meie leiba, kostis väljast järsku viuu... trahh... Nüüd polnud enam aega klaarimiseks, sest ltn. Rehe käsutas meid kohe toast välja. Väljudes eeskotta, leidsime, et Tarri kana küpsetamine oli täielikult nurjunud, sest ta oli kana ilma veeta pistnud patta ja sellepärast oli see läinud kõrvema ja hakanud tekitama hirmust suitsu. Ta oli kellegi käest saanud juba siunata, et teeb tuld ja tekitab päeva ajal suitsu, mille tulemusena nüüd vaenlane hakanud tulistama kahuritest. Pliida alla oli visatud vett, mille tõttu tundus ka tukkide lõhna. Pilt oli täiesti lootusetu millegi söödava saamiseks. Kuid nurjunud

prae pärast polnud aega pahandada, sest mürsud hakkasid langema ikka lähemale ja lähemale. Asusime varjule kõrvalhoone-
te taha, sest need polnud nähtavasti vaenlasele veel mitte märklauaks. Neid huvitas rohkem elumaja, mis asus kõrgemal ja ajas korstnast suitsu välja. Ilm oli ka päikesepaisteline ja soodne elumaja tabamiseks. Ltn. Rehe poolt oli kindel käsk enne mitte majja minna tagasi kui lakkab tulistamine. Meie patareide vastutulistamise tõttu jäigi vaenlase tulistamine kord-korralt nõrgemaks. Ja ka ilm muutus sombaseks, mis omakorda andis lootust, et vaenlane jätab järele. Osa meeskonda oli siiski uuesti läinud tuppa, sest ka valvelolekuks polnud kõigil mõtet. Vaenlase jalavägi ei andnud enesest nägunii veel mingit märki. Arutasime Tarriga, kas minna ka tuppa, kui järsku tuli mulle meelde, et leib jäi ju tuppa lauale; teised jagavad viimati selle ära ja meie jääme ilma... Hakkasin kiiresti liikuma elumaja poole.

Elumaja eeskojas tuli vastu meie jaoülem Elmar Kõönberg. Tegin kohe juttu leiva saamisest. Ta vastas: „Sa jääd niikaua minu asemele, kuni ma tulen tagasi.“ Jäin küsivalt temale otsa vaatama. Ta jätkas: „Olen haavatud ja lähen sidumisele.“ Tahtsin veel küsida, kust ta on haavatud, kuid ta ruttas juba välja. Arvasin, et tal on ehk kerge haav. Vaatasin kõige pealt patta, kas kana on veel alles. See oli aga seal juba kadunud. Siirdusin elutuppa. Seal avanes mulle aga veidi imelik ja ootamatu pilt. Keegi mustas koolipoisi palitus scout oli kummuli põrandal, kuna paar ta kaaslast seisid nõutult ta kõrval. „Mis on? Mispärast ta on kummuli,“ küsisin tema kõrval seisjate käest. Need vas-

tasid. „Ta on vist haavatud. „Kust kohast sa haavatud oled?“ küsisin. „Seljast,“ oli haavatu vastus. Ei mingit oiet ega hädaldamist ta suust ei tulnud.

Tormasin uuesti välja toast, et Kõõnbergi ehk veel saada kätte. Arvasin, et ta ehk teab kus asub sidumispunkt. Ta ju ütles, et läheb sidumisele. Kuid ta oli kadunud silmapiirilt. Tulin eeskotta tagasi ja lükkasin vastastoa ukse lahti, et seal leida mõnda ülemust. Nägin seal seersant Lembit Kauri ja teatasin, et keegi on vastastoa haavatud. Mis teha? Lisasin veel juurde, et ka Kõõnberg on haavatud ning on läinud sidumisele. Keegi hüüdis vahele: „Mis haavatud, praegu just oli ta maja taga, akna juures. Mine vaata, mis ta tahab.“ — „Mine jah, vast ta teab, kus asub sidumispunkt,“ ütles ka L. Kaur omakorda. Läksin ja kohe maja nurga juures pörkasin tagasi. Kõõnberg lamas kummuli maas; ta parem käsi oli seatud näo ette, kuna aga vasem käsi tegi nõrku liigutusi. Hüüdsin „Kõõnberg, mis sinuga on?“ Kuid vastuse asemel hakkas ta kiirelt lugema: „Meie Isa, kes sa oled taevas...“ Sõnad voolasid tal imekiiresti ja võõrakõlaliliselt. Segased tunded valdasid mind, sest olin küll näinud maailmasõjas venelasi, kes pildusid riste ette ja pomisesid palvesõnu kui austerlased meie kaevikuid kahuritulega üle külvasid, kuid sedasi palvetav eestlane tundus minule kuidagi imelikuna. Kummardusin, et teda lähemalt vaadata. Märkasin kummargile olles, et tal on suur auk kuklas — umbes kolm sentimeetrit pikk ja poolteist sentimeetrit lai; midagi roosakatvalget paistis sellest avausest. Võis olla aju. Verd oli ainult haava äärel. Teatasin kohe sellest teistele.

Algas kibe võimaluste otsimine haavatute evakueerimiseks. Saime õuelt ühe kergesõidu-saani. Hobust saada polnud võimalik, sest talli ja lauda ukсед olid tugevasti lukustatud. Peremees aga oli kohapealt ära. Nähes, et hobuse saamiseks pole lootust, asus keegi Sirge nimeline scout saani aisade vahele, kuhu vahepeal oli paigutatud kaks raskesti haavatut. Kaks meest asusid tõukama saani tagant. Teekonda haavatutega alustati hea õnne peale, sest keegi ei teadnud, kus õieti asub sidumispunkt. Esimest sidumist haavatud muidugi ei saanud, sest selleks puudus igasugune sidumismaterjal. Teine haavatu reamees oli Jüri Kiho. Mõlemad haavatud surid samal päeval, nagu hiljem kuulsime.

Kui haavatute transport oli läinud, algas arutlemine, kuhu oli jäänud leib, mis oli

tagatoas laual. Ühed teadsid tõendada kindlasti, et mürsk, mis oli lõhkenud toas, olla leiva lõõnud pihuks ja põrmuks. See võis ju olla tõenäoline, aga võib ka olla, et ammu enne mürsku oli see leib juba „kristlikult“ ärajagatud nende vahel, kes käisid põhimõtte järele: „Kes ees — see mees!“

Suurem hulk mehi läks ööle vastu tühjade kõhtudega. Nende seas olin ka mina, sest kuulipildur Kull oli keedisegi purgi üksi teinud tühjaks. Kirusin, et pesu on küll seljakotis keedisest ja kanast määritud kui kõõginaise põll, aga kõhus pole mul kõigele sellele vaatamata midagi.

Vaenlase lõhkemata mürskude jahil.

28. veebruaril, kui vaenlane avas kahuritule Lepe talu peale, oli keegi scout ühe küüni taga leidnud ühe 1—1,5-tollilise lõhkemata mürsu. Et see paistis kaunis kena asjakesena kord koju viimiseks, siis tahtsid paljud enestele ka ühte säärast mälestuseset. Ja enne kui keegi sai kedagi keelata, oli juba trobikond nooremaid scoute jooksnud üksteise võidu lagedale põllule otsima mürske. Imelikul kombel need vaenlase mürsud tookord ei lõhkenud. Vaenlane laskis neid väga ohtralt, otse valangute kaupa. Nagu allohv. Tikkar hiljem seletas, olevat need mürsud väiksekaliibriliselt laevakahurilt. Juhtisime Tikhari tähelepanu mürskude jahile. Tikkar kukkus pragama: „Vaat, kus kurat, kui tarvis posti peale minna, siis on kõigil saapad lagunenud, aga ringijooksmiseks on kõigil saapad terved. Katsuge, et tulema saate, enne kui mõni „mälestuse“ saab lagipähe.“

Hiljem oli veel palju sekeldusi, sest mõned olid jõudnud mürske juba tuua tuppa. Oli karta, et mõni neist ehk lõhkeb. Et aga käsk oli kohe teatada, kui kellegi käes mõnda neist mürskudest nähakse, siis kadusid need sama kiirelt ära nagu need olid toodudki.

Riid.

Kuulipilduritel oli 8. märtsil kord jälle hea päev. Polnud tarvis konutada Pillasti talu ebamugavas eestoas. Oli järjekordne puhkepäev. Olime valinud enestele ühe Dambe talu kõrval-eluhoone asupaigaks. Siin elutses keegi vanem eestikeelt valdaja naine, kes oli meile kokaks ja abiliseks kanade praadimisel. Suled ja sisikonnad sai ta selle abi eest tasuta omale. Ja et ei tekiks kahtlust meie alalise kanaprae kohta, siis olime nendele kanadele „turu-

hinnaks" määranud 5—6 marka tükk. Päris umbkaudu meie seda hinda ka just välja ei mõelnud. Kord oli juttu Bramani talust kana ostmisest 15 margaga eest. See hea inimene siis imestas, et olime maksnud nii palju. Arvas, et vähemalt kaks kana oleksime pidanud saama selle raha eest. Noh, tegime siis „hinna“ suhtes ka vastavad normid! Ja veel 5—6 margagi juures ta aina imestas, et meil on nii palju raha kanade peale välja anda. Ja tal oli täieline õigus imetleda meie „raharohkust“.

Riietuse poolest olime meie Tarriga eriti kehvad. Tarril olid harilikud kamassid jalgas, millede taldu hoidsid kinni juhustli-

terved, õues ja toas ringi. Oli nimelt „eeltööde“ tegemine lõunasöögi valmistamiseks. Nautisime mõttes söömingut juba ette. Ainult leivaküsimus tegi veel nüüdki muret. Polnud seda saanud „kroonu“ käest juba kolmel päeval. Kuid lõpuks leivaküsimusest saime sellega üle, et laenasime perenaise käest tingimusega, et maksame ära järgmisel päeval, millal „saame“ kodust uue „rahasaadetise“. Tarril nimelt praalis perenaisele, et ta on majaperemehe poeg Tartust ja tal tulnud salaja koduti ära sõita. Ja nüüd olevat vanematel temast tuline kahju, ja sellepärast saatvat nad tingimata temale nende päevade sees raha järele.

Meie vägede eellin Vabadussõjas Narva rindel Dubrovka juures, detsembris 1919. a.

kult saadud nõõrid, mässituna ümber jala. Minul oli seljas katkine suvepalitu, mis oleks vahest veel ainult sandile teinud au. Vene sõduririided olid Saksa okupatsiooni ajal tehtud rahaks ja kodust (tolkorral Tallinnast) tulles ei teadnud midagi paremat selga panna, kuna reklameeriti, et rikas Ameerika kapten (Reissar) varustab meid kõigega, mis vaja! Kuulipildurid Kull ja Luik ei jäänud välimuselt meist just ka väga palju maha.

Positsioonile pidi meie üksus minema alles järgmisel päeval (9. märtsil). Tuba oli mõnusalt soe ja sellepärast ma olin palja-jalu ja kuueta. Tarril, kes oli toiduotsimisel meist kõige aktiivsem, askeldas minu säärikutega, mis olid küll hiigelsuured, aga

Kuupalju selles loos oli tõtt, seda ei tea ma tänapäevalgi veel mitte. Kuid kõrgemakooli õpilane ta oli. Järelikult pidi ta kodune olemine olema vähemalt jõukas.

Olgu kuidas sellega oli, aga perenaise südame oskas ta rääkida pehmeks. Usun, et kui poleks olnud Tarril, siis mõnigi päev poleks meie niigi palju saanud süüa kui nüüd saime, s. o. kord päevas. Peaaegu alati oli ta toidu jahil ja ergutas ka teisi.

Kuid kogu sööming ja mõnus olemine paisati sel päeval segi allohvitser Hugo Tikkaril ja vaenlase poolt. Eestoa uks löödi korraka suure müraga lahti ja allohvitser Tikkaril vajus tuppa, pragades: „Ah nii, siia olete ennast peitnud ära ja mina pidin teie pärast käima kõik majad läbi!“

Teritasin tagatoas, kus olin üksinda, oma kõrvu. „Mis ma jälle olen teinud,” käis mul mõte peast läbi. Kuid suurt ma ennast koguda ei saanud, sest mõne samuga oli Tikkar tagatoas ja käratas: „Mis kuradi pärast sa siin magad? Kuulipilduja linnid vedelevad sul Pillasti talus põrandal laiali ja Maksim on ilma valveta. Katsu, et saad kohe jalamaid Pillasti tallu.” Kurjustamine ja teade, et pean kohe minema Pillasti tallu ajas omakorda mind marru. Hakkasin ägedalt vastu ja ütlesin: „Enne homme hommikut ei lähe ma siit kuhugi. Minust jäid kuulipilduja ja selle linnid korda — mis teised seal vahepeal on teinud pole enam minu asi.” — „Ah sa hakkad minule veel vastu ka,” põrutas Tikkar uuesti. Vastasin ka vihaselt: „Hakkan vastu jah, sest see mis Maksimi-meestega tehakse on lihtsalt „nöök”: üks asjamees käsib Pillasti talust ära minna, sest neil olla omal Maksimi tundjaid, ja nüüd teie tulete siia pragama, et olen sealt ära. Kolmel päeval pole meie aga seejuures saanud leiva raasugi.” — „Noh, kurat, kas mina pean teile siia leiva kätte tooma. Tulge, võtke seal laua peal see on,” vastas Tikkar. Tarri, kuuldes et ülemuste laua peal on leiba, siirdus kohe välja otsimal Noh, pean ütlema, oli tema aga optimist!

Jäin Tikkariga edasiriidlema. Alles nüüd ütles ta, et vaenlane on vallutanud Lepe talu ja nad võivad peagi sealt edasi tulla. Peame kohe asuma neile vastu.

Läksin tujust ära. Poolalasti ja paljajalu polnud enesetunne samases olukorras kuigi mõnus.

„Noh, pane siis saapad jalga ja vatid selga,” käskis Tikkar. „Saapad on Tarri jalas,” vastasin. Tikkar nähes, et minuga pole midagi hakata peale, lõi käega ja

Eesti—N. Vene rahulepingu põhjal Eestile üleantud kuld kottidesse paigutatuna Eesti Pangas Tallinnas.

lausus: „Jää siis, kurat, vaenlase kätte!” ja rattas ühes teistega välja! Nüüd oli minul vesi ahjus. Vaatasin aknast välja. Tuiskas. Tarri kotte polnud mul meeles hakata otsima, kuid ma leiutasin jalgade katmiseks abinõud oma jalarätikutes ja sokkides!

Mässisin jalarätikud jalgade ümber ja tõmbasin sokid peale. Lootsin vähemalt jalgalasta niiviisi, kui seda läheb tarvis. Aga polnud mul vajadust kuhugile minna. Kull ja Luik tulid ka tagasi ja teatasid, et vaenlane on juba Lepe talust löödud välja. Tarri tuli ka praalides, et ta olla aidanud vaenlast Lepe talust välja ajada.

Olin vihane ja käratasin: „Mis sa jukerdad mu säärikutega, anna need kohe siia!” Kuid riuks see saabastelugu meie vahel ei arenenud. Ütles, et polevat ju midagi õige suurt seal olnud. Vaenlasi olnud vähe. Kuid oli neid nii palju kui oli, aga meie olemine läks nende pärast sassi. Jõudsime ühisele otsusele, et ma pean ikkagi minema Pillasti tallu, kuna muidu võib ehk asi kujuneda räbalaks kui Tikkar kaebab kompaniülemale. Oletasime, et ta vast ehk ongi juba sellest rääkinud. Tarri teadis veel, et kompaniülem leitn. Paulmeister minevat varsti sealt täiendussalgaga mööda positsioonile. Otsustasin ühineda nendega. Et aga mitte jälle minna päris tühja kõhuga, küsisin Tarri käest: „Kuhu jäi leib?” Vastas, et polevat seal olnud mingit leiba. Kirusin: „Kurat, jälle pole süüa, mis sellest kõigest siis nii saab!” Teised, kartes, et jälle hakkab „streikima”, lubasid minule söögi tuua järele kui on valmis.

Et teistele söögitegemise võimalust mitte ärarikkuda, selleks oli minu „ohver” hädavajalik! Panin kaabulodu pähe ja asusin minema, kuna kompaniülem ka juba tuli. Ukse peal ütlesin veel: „Vaadake, et teie kõike ära ei õgi!” Kuid see nõuanne ainult pahandas teisi. Tarri „kargas ninna” ja ütles ägedalt: „Noh, sa võid oma osa toorelt saada kätte!” Vastasin: „Anna sellest laenatud leivast minule veidi rohkem, ja ma ei tahagi kanapraadi!”

Tarri tõi oma peiduurkast, mis asus mingisuguse kasti või nõu taga, minule kohe tüki leiba. Pistisin selle rahuldutult oma tasku.

Vahepeal oli ltn. Paulmeister juba jõudnud kohale. Teesklesin, nagu tahaksin ma oma nägu varjata tuisu eest, ja pugusin teiste selja taha, et pääseda uuest saunast. Kuid ltn. Paulmeister oli mind juba märganud ja küsis poolpahaselt: „Kuidas, teie olete siin? „Pidite olema Pillasti talus”, jätkas

Kalevlased Vabadussõjas Lõunarindel Irboska kindlustatud positsioonil, sügisel 1919. a.

ta. Vastasin, et oleksin olnud küll Pillasti talus, aga eelmise vahetus (vist kellegi Lindemanni juhatusel) saatis mind sealt ära, kuna neil olla omal Maksimi-mehi. Lisasin veel juure, et meie neljakesi — Tarri, Kull, Luik ja mina — ei tea üldse kellele meie õieti allume. Üks käseb Pillasti talust ära minna ja teine tuleb ja söimab meid sellepärast läbi, et sealt oleme ära tulnud. Ja leiba ega muud söögikraami meie pole saanud juba kolmel päeval.

Ltn. Paulmester vastas: „Teie ise ju olete Maksimi ülem ja peate teadma mis teil on teha“.

Jäin juhmilt ltn. Paulmeistrile otsa vahtima, sest see oli minule uudis, et olen Maksimi ülem.

Keegi ltn. Paulmeistriga kaasas olev ülemus tegi minule märkuse, et seisn kompaniülema ees käed palitutasuis ja krae üleval. Kuid ltn. Paulmeister ütles: „Las olla, ilm on halb ja ta on täiesti erariides“.

Ta paistis olema tublisti mures selle üle, et kompanii toidukraam on otsas. Küsis minu käest: „Kas teie siis sugugi pole saanud süüa?“ Vastasin tagasihoidlikult „Ei“, sest ma ei võinud ju öelda, et „ostame“ kanu!

Ltn. Paulmeister jatkas: „Ei tea mida nad seal Viljandis küll teevad? Olen saatnud neile kaks nõudmist saata toitu, aga praeguseni pole veel midagi näha!“

„Aga igatahes peame meie senikaua siia jääma kui korraldus tuleb, mis teha edasi! Teie aga peate siiski minema Pillasti tallu, sest meil pole peaaegu kedagi, kes teist paremini Maksimi tunneb. Ma la-

sen teid ülendada corporaliks, kui meil tuleb oma staap“, ütles ta minule.

Minul polnud aimugi, mis asjamees see „corporal“ õieti on. Asjatundjad nendes keerulistes aukraadides tegid minule aga peagi selgeks, et see olevat midagi vene jefreitori taolist.

Hakkasime läbi tuisu kõmpima Pillasti talu poole, mis asus sealt umbes 3 kilomeetri kaugusel.

Pillasti talus.

Saabudes Pillasti tallu, leidsin seal tõesti korralageduse kuulipilduja lintidega ümberkäimises. Linnid olid kastidest kistud välja ja osa padruneid oli varisenud põrandale. Tegin kohe korralduse lintide kordaseadmiseks. Mul oli nüüd ju kohustus ja õigus nõuda Maksimi korrasolekut. Asusin ise ka korraldama linte ja natukese ajaga oli korratud kõrvaldatud. Meil oli siin ainult neli kasti kuulipildujalinte. Järelepärides, mis nende lintidega minu äraoleku ajal tehtud, sain vastuseks, et mõned olla neid endale mässinud ümber keha!

Seda võis uskuda! Kuulipildujalint ümber keha, andis sõjamehelikule välimusele palju juure! Kuid „ilustamise“ ostarbeks kasutatud lint oli väga kehv Maksimist tulistamiseks. Padrunid olid siit-sealt väljas ja lindi piid olid selle tagajärjel paendunud kõveraks. Tegin sellele nii järskuse lõpu, et isegi Tikkar pidi ütleva: „Noh, kas sa siis minul ka ei luba Maksimi enam puudutada?!“

Kuid kord minu äraolles ruumist oligi ta Maksimi tassitud välja ja jõudnud ära-
proovida, et Maksim ei „lase“.

Tuli minule õuel vastu ütelusega: „Noh, kus sa olid? Su õmblusmasin ei töötagi enam... punased, näe, tulevad aga peale!“ Õeldud oli see pooleldi nõökamise toonis, ja sellepärast tekkis mul tahe simuleerida, et on rikked küll, aga küll ma ta parandan! Kuid Tikkar sai mu mõtteist aru, ja ütles: „Kuule, ära tee nalja, näe, seal kaugel lume peal on tõesti näha punaste ahelik!“

Sirutasin kaela välja ja märkasin ka kaunis kaugel lumes sumavaid kogusid. Litsusin päästikule, lasku aga ei järgnenud.

„Kuule, sa pole ju laadinudki.“

Tikkar vastas: „Olen küll, kaks korda lükkasin vända! Tegin nüüd temale selgeks kuidas tuleb õieti laadida.“

Vaenlase ahelik oli vahepeal ilmunud juba üsna selgelt nähtavale. Pöurutasin tule peale nii et lumi aina tuiskas. Vaenlane vastas üsna nõrga püssitulega.

Varsti Tikkar soovitas viia Maksimi aeda ja põristada sealt ka. Vaenlane arvab siis, et meil on kaks Maksimi. Toimisimegi nii ja tegime paar valangut sealt. Vaenlane kadus silmapiirilt ja Tikkar lahkus, jättes mind üksinda valvama vaenlast.

Nüüd ilmus ei tea kust „luurekäigult“ Tarri sinna. Tema tähelepanu kõitis kohe aias asuv väike ait. „Mis Sa arvad, mis selles aidas võiks olla“, küsis ta minult.

Arvasin, et mis muud, kui ehk toidukraam. Tarri asus revideerima, kuidas pääseda aita sisse. Kuid peale ukse, mis oli lukustatud tugeva lukuga, polnud ühtegi teist sissepääsu võimalust. Ta otsustas siis, et tuleks lukk murda lahti, kuid mina polnud sellega nõus, kuna sellest oleks võinud tulla suuri sekeldusi. Ütlesin: „Poe sisse kuidas saad, aga lukk jäta terveks!“ Tarri hakkas minule selle peale tegema etteheiteid, aga ma ei andnud siiski järele, sest sekeldusi oli juba olnud niigi küllalt. Tarri eemaldus pahaselt, kuid vähe aja pärast tuli ta tagasi ja juba aida võtmega. Ei tea kust ta selle küll leidis. Nüüd polnud mul enam midagi öelda. Õnneks polnud selles aidas ka midagi säärast, mille kadumine oleks teinud kahju. Olid ainult rukkijahu kotid. Nüüd valmis meil kohe plaan. Tarri tõi toast minu seljakoti ja ajas selle jahu täis. Et aga hulga seas polnud võimalik leiba küpsetada, siis otsustasime, et ta läheb Dambe tallu ja laseb sealsel perencisel meile sellest jahust valmistada leiba. Neelasime kogu öö vaimus värsket leiba.

Varahommikul oli Tarri juba jalul ja vadis Dambe talu poole, mis asus sealt umbes 3 km kaugusel.

Ootasime kärsitusega Tarri tagasitulekut. Kull hakkas juba kahtlema leiva asjas ja ka ise muutusin kahtlejaks. Viimaks silmasime, et Tarri rühib tagasi, aga midagi leiva sarnast pole kaasas märgata! Tuju langes kohe, sest meie polnud mitmel päeval saanud midagi nimetamisväärilist kõhtu. Jõudes meie juure, hakkas Tarri ärevalt seletama, et „A“ kompanii mehed olvat meie leivad ahjust „sisse vehkinud“. Olnud suuri pahandusi.

Nagu ma kogu sellest asjast sain aru, olla perenaine läinud ülemustele kaebama, et tal olla leivad ahjust ära võetud. Ülemused arvanud, et need olid perenaise isiklikud leivad ja sellepärast teinud leiva võtjatele „sõitu“. Kui aga selgunud, et need olid Tarri leivad, siis saanud Tarri jälle omakorda praegada. Sest „ostmise“ lugu oli kulunud vale, mida keegi ei uskunud.

Oli veel õnn, et Tarri vähemalt meie seljakotid päästis.

Tol päeval meie siiski ilma toiduta ei jäänud — saime suppi ja leiba.

Kasukas.

Kahe päeva jooksul (11.—12. märtsil) oli pikkadel meestel jälle sagimist. 11. märtsil käisid nad luurel ja 12. märtsil aitasid 6. polgul vaenlast Bramani talust väljasuruda. Väiksemakasvulised asusid Pillasti talu kaitsel ühes Maksimiga. See kasvudes vahetegemine tuli sellest, et ltn. Rehe oli ise pikk mees ja koondas luurekäikudele minekuks peamiselt pikemakasvulisi mehi, sest lühikesed ei jõudvat lumes küllalt kiirelt jooksta. Ja, et ta oli, nii öelda, luurekäikude „hing“, siis tuli väiksematel leppida sellega.

Kuid millegipärast ei andnud pikkadele meestele minu närune palitu rahu. See pidi olema liialt katkine ja vilets.

Ühel ilusal päeval tõidki nad mulle ühe punakaltpargitud kasuka. Kasuka parempoolne hõlm ulatas minule allapoole põlvi, kuna aga vasak hõlm ja kasukas olid parajad. Nad arvasid, et teevad selle kasukaga minule headmeelt, kuid mina ei tahtnud seda kasukat võtta kättegi.

Ütlesin: „Olete selle kasuka vist mõne vaenlase surnu seljast võtnud, miks just mina pean selle endale selga panema? Ega minul selle palitugagi ole külm!“

Algas siis kasuka pärast päris juudi-moodi „kauplemine“. Keerati ja näidati

seda igast küljest, et ma võiks ka ise veenduda, et pole selle küljes ühtegi vereplekki. Paistis, et kasukas on tõesti puhas. Kui kasukas oli kord juba minu käes, siis ei võetud seda nüüd enam tagasi. Öeldi: „Kui oled võtnud vastu, siis pead ka panema selga! Ilma kasukata meie kedagi luurekägile kaasa ei võta!”

Asi oli nii, et meie, väiksemakasvulised, kippusime ka luurele kaasa, sest arvasime, et suuremad nopivad muidu kõik „loorberid“ ära. Kuid peapõhjus luurekägile kipumiseks oli ikka see, et lootsime eesolevaist taludest saada midagi söödavat.

Kasukas oli päris mõnusalt soe. Paremat hõlma ma lühemaks ei lõiganud, sest see oli Maksimist tulistamise ajal heaks aluseks paremale põlvele, mille peale ma ha-

sest arvasime, et ta takistab meie erihuvisid toidu hankimisel.

Ltn. Rehe selgitas kuidas tuleb toimida ja olla, meie aga tegime jälle plaani, kuidas mõnda sulglooma kätte saada. Seda meil ei tulnud õieti meeldegi, et vaenlane ei lase ehk meid ühtegi tallu sisse.

Neis taludes olid nähtavasti aga ainult vaenlase eelpostid, sest üsna vähesel tulistamise peale kadusid nad hoopis ära.

Kuulipilduritel oli õnne: saime saagiks kaks kana.

Meie teguviis võib paista mittekohasena, aga mida meie pidime õieti tegema, kui „kroonu“ toitu saime korrapäraselt! Mõni asi, kui mõned kanad pidid ohverdama enast oma riigi ja naaberrahva kaitsel. Vae-

Meie vägede eellin Vabadussõjas Narva rindel raudtee läheduses, Sala—Dubrovka piirkonnas, detsembris 1919. a.

rilikult toetusin. Tulistasime harilikult ükskõik mille tagant, kuid enamasti päris lagevalt põllult. Käisin kasukas siin-seal ringi ja kõigile paistis imelik, et üks hõlm on nii palju teisest lühem. Üks kui teine arvas, et vahest ehk on vasak hõlm verine olnud ja sellepärast äralõigatud!

Oleks tahtnud heameelega oma palitüüräbalat uuesti selga ajada, aga poisid olid selle juba rebinud Maksimi ja püsside puhastamise kaltsudeks. Olin päris tusane, sest väike ebausku kurat ütles minus, et mine tea kuidas võib minna. Kuid 14. märtsil andis ltn. Rehe teada, et tuleb jälle üks suurem luurekäik, millest saavad osa võtta need lühemad mehed, kes ise soovivad. Meie, Maksimi-mehed olime ka soovijate killas.

Aga pidime Maksimi kaasa vedama kelguga. See asjaolu küll hästi ei meeldinud,

seks ja nälga ei jäänud keegi nende tibude omanikest, meie aga saime uut jõudu ja energiat!

Oli kuuvalge õhtu kui tulime tagasi Pildlasti tallu. Meeleolu oli seekord ülihea. Seletasime üksteise võidu omi „vägitegusid“.

19. märtsil pääsesime sealt minema Viljandisse, kus saime endid jälle veidi kohendada.

22. märtsil oli Viljandi turuplatsil meie ülevaatus. Edevamad käisid ringi ja seletasid, et see olla olnud paraad. Noh arvan, et praegused paraadi pealtvaatajad mui-gaks, kui nad kusagil avalikul platsil näeks sääraseid juhuslikult rõivastatud sõdureid, kelledest suur osa olid pealegi peaaegu lapsed. Ei, paraadi jaoks meie siis küll polnud kohased.

Järeilmärkusi Ruhja sündmustele.

Peapõhjus miks langes „B” kompanii lahinguvõime, oli alatine toidukraami puudus. Mehed muutusid loiuks ja igaüks mõtles ainult sellele, kust saada süüa. Algas üldine jaht toidule. Kuid kohalikud elanikud muutusid kord-korralt valvsamaks ja omal käel ei saanud lõpuks enam midagi. Ja vabast tahtest ei andnud meile keegi ka midagi. Ostmisest muidugi ei saanud olla juttugi. Suurel osal polnud raha selleks ja vaevalt seal rahagi eest oleks midagi ka saanud, sest kohalikud elanikud hoidsid meist eemale.

Kõige suuremat nälga said tunda need, kes pidid alaliselt viibima positsioonil, Pillasti talus. Neil puudusid laiemad liikumisvõimalused, ja ühes sellega ka toidu hankimise võimalused.

Need olid peamiselt väiksemad vennad, keda ei võetud kaasa luurekäikudele. Poisid muutusid unisteks ja uimasteks ning lamasid igal valvekorrast vabal silmapilgul. Ülemused muutusid omakorda selle üle murelikuks. Minult päriti järele, kas suudame meestega vaenlasele tarbekorral veel vastu panna. Muidugi olime selleks

võimelised, sest ma lasksin Tarril ja teistel Maksimi-meestel ju selleks vabalt ringi jooksta, et nad hangiks toitu. Kuid lõpuks ei saanud need kah enam midagi ja mul tuli kord ühes teistega järjest kaks ööpäeva olla toiduta. Esimesel ööpäeval oli räbal tunne, kuid teisel ei saanud suurt arugi, et kõht on nii väga tühi. Siis tuli see jahu jant. Tarril oli aidale võtme jätnud ette, ja igaüks võis sealt jahu saada. Poisid käisid aida vahet jahused kui möldrid. Nad ajasid jahu niisama kuivalt suhu. Kiitsid, et küll pidi olema hea! Kahjatsesid ainult, et varem ei teadnud aita avada. Taluomanikud olid lahkunud ja sellepärast mingit sekeldust selle jahu pärast ei tulnud.

Kuid oli selle toiduga lugu kuidas oli, aga ühte peab toonitama, et õnne meil oli selles mõttes, et vaenlane öösel ei teinud tõsist katset vallutada Pillasti talu. Ja nende mürsud polnud sinna leidnud teed meie sealolemise ajal. Ja lõpuks oli veel hea, et Maksimi ükski osa ei läinud katki, sest tagavaraosad meil polnud.

Kuid tulistatud sai Maksimist seal üldiselt tagasihoidlikult, sest kuulilinte polnud meil rohkem kui neli ja käsitsi ei jõudnud neid keegi kiiresti täita.

Võitlustes Helme ja Tõrva all.

Georg Bachmann.

Liigume suurema tegevuseta mööda Lõuna-Eesti männimetsalisi nõlvakuid ajal, mil Narva alt hakkavad saabuma hiibisõnumed pidevast taandumisest. Sombus päevade meeleolutusele lisab veelgi enam meeleolust juurde teadete rõhuv raskus ja meie endi pooltegevusetus, kuna tunne, et samal ajal võiksime mujal olla vast siiski palju kasulikumat.

Lõunarindel ei suru vaenlane sedapuhku nii ägedalt peale. Siin-seal mõned lahingud suurema ebaõnneta, kuid ka suurema tagajärjeta. Tahaksime nagu kordasaata midagi olulisemat, midagi jälgijätvat ja tulemusi andvat.

Jõulud. Uueaasta. Need on ainult nagu ammuse unelmakaja tagasihelk. Oleme justkui unustanud nende sõnade mõiste ja tähtsuse.

„Kurat küll”, sõnab lipnik Kurelauk, „kas ei saa siis ühtegi õiget lahingut”!

Paikneme metsaserval asuvais taludes, mõne kilomeetri kaugusel Kärstnast. Vaen-

lane on võtnud seal juba kõik võttaoleva. Meile on jäetud majades läbilastud palkseinad, kähputäis õlgi laudpõrandal ja ahi. Kuid sõjamees peab olema tänulik sellegi eest. Ehmunud külalainikke ei näe palju. Nad näitavad õige harva endid ja poevad siis jälle kohe kusagile varjule.

Hommik, mil taevas viimaks jälle näitab puhast sinetust, koidab viimaks. Idakaar punetab. Mõtlen, kas pole sõdades kõik suured lahingud alganud selliste verevate hommikutega!

Meestes oleks märgata nagu salajaste ootuste elevust, kuigi vaevalt on oodata midagi uut ja tähtsat. Või tundub see ainult nii. Väike luurekäik üle väljade, mõned paugud — muud ei midagi! Päike tõuseb ainult pisut üle metsalatvade. Öhtu eel saame teate — Priske all on vaenlane löödud taanduma! Keegi ei aima veel, et see lahing on meie edaspidist sõjakäiku äärmäärava tähtsusega, kuigi meie polk ja rood on nagu ümbersündinud. Teadet kor-

ratakse kümned korrad suust-suhu, hoolitsetakse püsside eest ja loetakse üle padrunita tagavarad. Ka kuuludus soomlaste rindele saabumisest jõuab meieni. Me näeme neid ka üsna pea rindel, lambanahkseis kasukais ja mütsides. Tormatakse lausa üle lage-date väljade vaenlase asukohtade poole.

Uued teated Paju lahingust, Tapalt, Rakverest — vaenlane taandub! Viru rindel on tulnud otsustav pööre.

Meie rindele ilmub ratsapolk, soomusautod „Vanapagan“ ja „Pisuhänd“, mis on küll ainult terasplaatidega üle tõmmatud suured veoautod, kuid oleme selles siiski veendunud, et nad teevad oma töö ausasti ja kergendavad meie olukorda.

Kuskilt on ilmunud Põhjakorpusse säravais mundreis ohvitseri ning hästidistsipliineritud sõdureid, kellede saapakantsade klopsatused panevad meid lausa imetlema. Aga abi vaenlase vastu on neist vähe. Nad ainult vilksatavad korraks mööda nagu viirastused ja justkui hajuvad siis. On näha veel vaid mõnda üksikut, teistest mahajäänut õnnetul ilm, olles valmis ahastades langema põlvili igal kuulilennul ja käsi tõstma palves taeva poole — aidaku suur Jumal teda selles lootusetas olukorras.

Iga järgnev päev toob uusi üllatusi. Nii ilmub rindele patareid, tõelised suurtükid! Olgugi juba õige vananenud süsteemi, kuid suurtükid on need ometi. Teadmine, et meil on seljataga oma patareid tõstab ainult meie julgust ja võiduvaimustust. Lõunarinne peab varsti olema puhas vaenlasest, vähemalt ajaks mil viimased vaenlase jõugud marsivad üle Narva silla!

Vaenlane on hakanud liikuma Viljandi poole, vist olles häiritud Viru rinde kaotuste kuuldustest. Meid on umbes 100-mehe-line salk, umbes 30 ohvitseriga. Lahkudes taludest võtame suuna maantee poole, läbi tiheda põlismetsa. Liigume sellises tiheda-oksalisel metsas edasi 3—4 km enne kui hakkab peakohal seletuma heledamaid laike. Teeme väikese peatuse, siis paiskume täie hooga lagedale põlluservale. Avar

Soomusrong Nr. 2 esimesel aastapäeval Tallinnas, detsembris 1919. a.

Vasakult kolmas Soomusrongide Diviisi ülem polk. K. Parts; temast vasemal S. R. D. ülem abi al.-polk. A. Hinnom; polk. K. Partsist paremal Soomusrong Nr. 2 ülem kapten J. Lepp; temast paremal sama rongi ülem abi leitn. H. Lepp ja rongi adjutant al.-lt. Jaanson. Vasakult äärmine S. R. D. adjutant leitn. A. Tilger.

põld lahutab metsa eemal looklevast maanteeribast. Valge kirmetusega ületõmmatud põldude taustal on maanteel näha liikumas musta looklevat joont — vaenlase pikk voor. Keskmisel kiirusel liigutakse Viljandi poole. Voori esimene osa on kadunud üle nõlvaku ettepoole, voori lõpp on jäänud väikese oru servale.

„Ahelikku! Peale tormata! Tuld“, kuulen veel roodu ülema eelpoolt kajavat käsklust, siis sumbutab püssitule äge ragin iga sõna. See on esimene äge ristimistuli meie relvadele. Jookseme üle konaraksküntud põllu, laskume kõhuli, siis jookseme jälle, tulistame ja tormame edasi! Voor on jäänud seisma esimeses üllatuses. Vaenlane ei näi nagu uskuvat, et sellised väikesed salgad võivad püssidest tekitada niisuguse tinasaju. Siis lööb must loogeline joon võnkuma, piitsad lõhuvad õhku, kuuludub ägedaid käsklusi ja hüüdeid ning kurja vannet segamini. Mõned hüppavad vankritel ja poevad peitu meie kuulide eest, suurte vankrite taha. Ägedale kiskale ja lärmile vaatamata voor ei nihku enam paigast, lööb veel enam kihisema ja valgub lõpuks laiadi põldudele. Esimene osa voorist, mis jõudnud teiselepoole nõlvakut, on pääsenud. Teel lebab segamini mehi ja hobuseid värskete vereniredega külje või pea all. Kramplevad inimsõrmed haaravad külmunud maad. Korraga oleme kolme supikatla uued isandad. „Soomuseks“ on

langenud veel hulk hobuseid, milliseid va-
jame hädasti, kaks kaarikutäit granaate ja
vange.

Meid silmitetakse kaamete, hämmastu-
nud nägudega, kui toome neid välja kaari-
kurataste vahelt ja hobuste kõhtude alt. Ter-
ve salk hallides sinelites inimesi seisab
maanteel, kust roodu ülem nad saadab mõ-
ne oma mehe saatel kohe tagalasse.

Mehed on vaimustatud suurest „soomu-
sest“. Sellega ei saa meie enam liikuda
läbi metsatihniku. Pöördume tagasi mööda
maanteed suure võidukisa ja lärmiga.

Meestel pole nüüd enam aega ega püsi
pikutada põrandal, vaadata lakke ja mõel-
da vaenlasest. On kibe tulevahetus iga
päev, rünnakud, lahingud. Tormame Muri-
katsile peale, suurtükitulest toetatuna. Suur-
tükimürsud, lennates üle meie peade, kisu-
vad põldudelt lahti suuri külmanud maaka-
makaid. Mürsud jäävad suuremalt osalt
lõhkemata.

Tagasi jõudes oma endisse peatuskohta
vajutakse surmväsinult põrandaõlgedele.
Sügav uni tuleb silmapilkselt.

Varsti järgneb meie rünnak Kärstna
mõisale.

Ümbruse tihedad metsapadrikud näivad
olema tuttavad polgu ülemale polk. Kubbo-
le, kes juhib meid mõisale peale kauges
kaares läbi kuuselaane. Tunnen samuti
ümbrust, olles lapsepõlve aastad veetnud
siinsamas isakodus. Ilmume mõisa alla
hoopis ootamatust küljest. Vaenlase valve-
postid ei oota nähtavasti sealtpoolt mingit
üllatust ja märkavad meid alles endi sel-
jataga. Püssilukud klõbisevad meie käes

automaatse kiiruga. Püüame oma nappidest
padrunitagavaradest hoolimata jätta vaen-
lasele mulje, et omame laskemoona õige
rohkel arvul ja et meid on siin tegevuses
vähemalt terve polk, kes on valmis tegema
pihuks ja põrmuks iga vastuhakkaja. Vaen-
lane taandubki mõisast kohe välja, kuid
avab eemalt ägeda marutule, olles nähta-
vasti siiski arvamisel, et meid pole kuigi
palju, vaatamata tihedale tinasajule ja
suurele kärale. Mõisa õuel seisavad vaen-
lase uuetüübilised suurtükid. Kui suudak-
sime vaid niikauagi mõisa pidada endi
käes, kuni need siit minema toimetatud!
Laskemoona tagavarad otse sulavad meil
kokku, meestel on veel ainult mõned pad-
runid püssides. Kuid ka vaenlase tuli õn-
neks hõreneb. Jõutakse vist veendumusele,
et on asjata kulutada ühes lahingus nii pal-
ju püssirohtu. Viimaks vaibub tulistamine
täiesti. Vaenlane on mõisa lõplikult jätnud
maha, võttes uued seisukohad kusagil
eemal metsatukas.

„Suurtükid viime ära homme“, ütleb pol-
gu ülem. Mehed on sellega meeeldi nõus,
on niigi „soomust“ küllaldaselt, mis saadud
seekordses saginas kaasaviimiseks. Meie
ei hiili enam tagasi läbi metsa, milline tee
on pikk ja vaevaline. Minnakse üle põl-
dude ja heinamaade otsejoones oma asu-
kohtadesse.

„Kümme meest puudub“, ütleb keegi, kui
oleme juba üsna lähedal oma asukohale.
Keegi ei usu seda enne, kui ülelugemisel
talus selgub, et tõesti kümme meest on jää-
nud tagasitulemata. Ent ometi keegi ei
saanud surma meie silmade all.

Möödub öö. Uni
on nii ränk ja tinane,
et pühib mõneks tun-
niks kõik mälust. Järg-
misel hommikul alga-
me uut teekonda Kärst-
nasse. Vaenlast pole
küll näha, kuid üksi-
kud paugud reedavad
siiski tema olemas-
olu kusagil läheduses.
Liigume edasi las-
kevalmis püssidega.
Asun kõrvuti ühe meie
roodu noore lipniku-
ga, kel pole püsi hoida
sõrmi rahulikult püs-
sipäral. Ta nimetis-
sõrm otse krampleb
päästiku ümber. Suun-
dume orgu, sealt nõl-
vakule, siis jälle orgu.

*Meie üksusi Vabadussõjas vaenlase suurtükitulest kannatada saanud
Lüva kõrtsi juures, Petseri lähedal, suvel 1919. a.*

Väikest lumekirjetust lebab külmanud rühkõrte vahel. Tee viib püstloodis üles märke, mille küljel asub heinakütun, avali ustega, mustendades teelõpus nagu hiigeldraakoni avatud kurgupõhi. Selle varjul seal kas ei liigu midagi?!

„Ah sa kurat! Nüüd nägin!“ Noor lipnik mu kõrvalt hüppab üles, et olla tingimata esimene tulistamas. Ent samal momendil vajub ta üle relva otseti mäenõlvakule.

„Hei, kuule! Mis juhtus?“

Ta ei liiguta ega häälitse enam. Kuul on otse keset laupa jätnud pealuisse mustendava augu.

Kärstna on vaenlasest tühi, kuid suur-tükkidest on veel ainult raskete rataste jäljed õue poril, näidates suunda, kuhu need on viidud. Meestelt kukub kibedaid vandesõnu — ilus saak on viidud ära õõsel, kui suikusime tinaraskes väsimuses.

Talli taga, kiviaia kõrval, leiame oma puuduvad kaaslased — nad lebavad aia kõrval, rinnust valgunud vereloikudes, mis kõigil on väljapurskanud ühekõrguselt!...

Uued teated Viru rindelt õhutavad meid taga tegudele. Seekord seisab Tondi kõrts oru serval meie ees. 2. rood toetab rünnakut Helme kiriku poolt. Kuid vaenlane püsib sel päeval eriti visalt oma positsioonidel. Suurtükkituli paneb lendama külmanud mulla kõrgeis kaartes. Lumekirjetuses jäävad väljadele mustendama laiad mürsutrehtrid. Metsaserval tõmbume tagasi puutüvede vahele. Lage väli, kust möödunud päevil algasime rünnakuid, on ägeda suur-tükkitule all. Sinna on tekkinud rida sügavaid trehtreid. Kogu põllu kohal hõljub peenikest mullatolmu ja suitsuvinet. Laskume orgu, mis arvardub meie ees heinamaaks. Vaenlane näib paiknevat sel päeval kõikjal. Juba lendab meile kuule üle jääloikudes heinamaa. Peenikesed killud paiskuvad üles, siledale jääpinnale jääb pikki, valgeid jooni. „Hurraa... aaaa!“ Pikk ahelik halle kogusid venib välja vastaspoolsel oruserval, sellele järgneb teine, siis kolmas. Tulistame, laskunult kivide ja pöösaste taha. Suurem osa on meist kohe ta-

gasipöördunud käsklust kuuldes. Võimata on täna nii suurele vaenlase hulgale vastu-panna. Lasen välja viimase kuuli püssirauast, et rutata järele teistele, varemalt lahkuuile. Viimasedki mehed on jõudnud viimaks metsaservale. Jooksen lähedase pöösani, otsides kiiruga järgmist varjavat eset, kuhu võiks laskuda.

„Aidake!“ Keegi oigab siinsamas suure, sammeldunud raudkivi taga. Ägamine katkeb ja kostab siis uuesti sügava korinana — „aidake!“ Rooman kivini. Seal lebab üks meie mehi — Aug. Kikas — viimses surmaheitluses. Kuul on läbistanud ta rinna. Ta ei tunne mind vist enam, või teen ma ise sellise järelduse, kuna ta näol on juba külm tardumus. Püüan teda aidata istukile, et teda siis endale upitada selga, kuid üksinda on see võimata. Kuule lendab plaagisedes vastu kive, kuulen juba lähenevate ahelikkude jalaastumisi. Haavatu ei oiga enam, ega palu end aidata. „Hurraa... aaaa!“ kostab nüüd juba üsna kivi tagant. Olen veendunud, et jään sinnasamasse vaenlase tinast läbipuurituna. Olen muutunud rahulikuks ja ükskõikseks. Mind ei kohuta enam ei vaenlase kuulid ega lähenevad ahelikud. Eemal paistab mets, kuhu on kadunud teised. Mõistus nagu ei tööta enam. See pole ettekavatsetud liigutus, kui hüppan välja kivi tagant ja jooksen metsa poole, põigeldes sinna-tänna pöösaste ja kivide varjus. Ei kuulegi vaenlase kuule lendamas pea ümber; ei tea kas need saadetaksegi mulle järele; ainult jääkillud lendavad mu eel veeloikudele. Ja siis leian end viimaks metsas, varjavate puutüvede

Kitsarööpmeliste soomusrongide ja kitsarööpmeliste soomusrongide remontrõngide sõdureid vaba aja veetmisel Lätimaal, suvel 1919. a.

vahel. Tõesti, imesid juhtub kõikjal — ja sõjaski!

Järgmisel päeval toome ära kaaslase laiba oruheinamaalt kivi äärest.

Vaenlase ahelikke ei ilmu enam. Nende arvgi vist on tublisti vähenenud. Kuskilt on jälle ilmunud Põhjakorpuse säravaid ohvitseri, kelledele meie ei julge panna enam kuigi suuri lootusi. Jätame nad siiski igaks juhuks Helmele, kui vaenlasele peaks pähe tulema üllatuslikke mõtteid. Kuid üllatume ise ühel päeval, kui leiame Helmest vaenlase ja mitte ainult Põhjakorpuse meest. Kõik nad on kadunud justkui maa alla.

Tõrva all tuleb paaripäevalisi ägedaid heitlusi, siis saame aleviku peremeesteks, millest on järel veel ainult hõredaks lastud hooned, lõhutud katustega majad, mõned ehmunud elanikud ja kabuhirmus loomi, kes on valmis läbipugema kas või seinapalkide vahelt, kui ootamatult juhtub avama ukse.

Roobe all saame oma kibedama kaotuse Lõunarindel — 12 meest! Roobe kaotuse masendavusse lisandab veelgi meeleraskust kuuldus vaenlase abivägedest. Läti polgud on tulnud talle appi. See meelirõhuv teade, võibolla, kõigutaks hoopis meeste meeletolu, kui abivägesid ei saabuks ka meile. Uute lahingmeeste kohaleilmumine paneb kahvatama kuulduse läti polkude tulekust.

Tõrva! Nüüd tuleb vallutada Tõrva.

Puhkame öö. Hommik, millele on määratud pealetung, koidab jällegi veripuna-

senä. On tunne, et sel päeval sünnib jälle otsustavaid asju.

Vaenlane ootab. Vist on abiväed vastaspoolelgi toonud uut julgust ja võitlustahet. Vaevalt saame ilmuda välja kui algab vaenlase äge kuulipildujatetuli. Meid ei lasta puutüvede tagant algul õieti väljagi ilmuda.

Külmas hommikus hakkavad tõusma pikikesed aurupilved, — vesi töötavate kuulipildujate torude ümber on läinud keema. Aurupilvekesed reedavad vaenlase. Meile on juurde saadetud ka laskemoona. Kartmata selle lõppemist võime anda vaba voli oma relvadele. Ja sellises tinasajus ei pea vastu ükskõik milline vaenlane.

Pealinn saab Lõunarindelt teateid: Helme ja Tõrva vallutatud meie vägede poolt. Vaenlane taandub! Ja mõned päevad hiljem — Patküla, Pokkardi, Koorküla, Asu, Aitsaare (Aitra), Veisjärve vallutatud! Ja veelgi hiljem — meie väed Valgas!

Aeg tasandab kõik kibedused ja kannatused. Mõeldes hulga aastate möödudes tagasi neile sündmustele ei tunne enam võiduvaimustust ega kaotustekibetust. Vaadeldes nüüd põllunõlve talumeeste viljade all usud vaevalt isegi, et siin sai löödud kibedaid lahinguid vaenlasega. Läbipuuriitud männid, mis paistsid justkui tohutute koide poolt läbipuuriituna, on kattunud uue koorega. Nende kõrgete latvade haljendusest ei või küll keegi järeldada, et nende vaigulõhnalise koore all leidub võitluste tina, mis määratud omal ajal inimestele.

L.-r. Soomusrong nr. 3, nagu teda mäletan.

H. Hakk.

L.-r. Soomusrongi nr. 3 hakati formeerima detsembrikuu keskpäeval 1918. a., Vabadussõja raskemal ajajärgul, kus vaenlane oli jõudnud sügavale sissetungida ja ähvardas juba meie pealinna. Soomusrong nr. 3 formeerimise algatajaks oli, nagu kahe varemgi formeeritud soomusrongide formeeri ja, soomusrongide isa kapten Joh. Pitka. Soomusrongides nägi kapten Pitka tõhusat sõjariista meie noorele sõjaväele, mis oma kiiresti liikuvate patareide- ja kuulipildujatevagunitega võisid kiiresti ja ootamatult vaenlasele seljataha tungida, tekitades seal vaenlase seas suurt paanikat ja segadust. Igatahes soomusrongide lahingtulemused olid igalpool väga head ja ületasid kaugelt nende peale pan-

dud lootused. Soomusrong nr. 3 formeerimise läbiviimine langes lipnik V. Thalheimile. See töö ei olnud säärasel raskel ajal sugugi kerge töö. Peamine raskus oli rongi jaoks kõlvuliste relvade ja ka ohvitseride saamine. Ei olnud ainult staapi või keskust, kus oleks võidud öelda umbes nii, et lipn. Thalheim, mingi ja võtke sealt ladust tarviline varustus ja ohvitseride reservist kamp marujulgeid ohvitseri ning kusagilt tagavarapataljonist terve pataljon lövi-julgeid mehi. Niisuguseid kohti ei olnud. Kõik paremad olemasolevad relvad olid juba varem formeeritud väeosadele väljajagatud, samuti ka paremad lahingohvitserid. Suure töö ja otsimise peale leiti siiski kusagilt kõrvalisest kohast tuli-

4. jalaväepolgu esimene õppekomando Vabadussõja ajal Narvas suvel 1919. a.

uuele soomusrongile üks vilets vanemat tüüpi suurtükk. Kapt. Joh. Pitka töökodadest saadi mõned remonditud kuulipildujad ja püssid ühes vähese laskemoonaga. Kopli kaubajaama juures kopsiti ja kolgiti juba mitu päeva uue soomusrongi kallal. Siin saeti laudu ja tehti liivakaste kaubavagunitest moodustatud kuulipildujate- ja suurtükivaguneile. Tassiti liiva kottides ja niisama soomusrongi soomustamiseks, kuni viimaks võidi üksikuid vaguneid liita ühiseks rongiks. Nii oli meie soomusrongi esialgne koosseis järgmine: kõige ees paar tühja platvormi. Nendele laaditi hiljem rikutu raudtee ja sildade parandamiseks kõige hädavajalisemad osad ja parandus-abinõud. Neid abinõusid ei antud mitte Tallinnast kaasa, vaid need hangeiti meeskonna algatusel raudteejaamadest ja vahiputkadest väljaspool Tallinnat. Järgmine oli suurtükivagun, mis oli selleks ümberehitatud kaubavagunist. Esotsal asus tal vanemat tüüpi suurtükk. Vaguni tagaots moodustas endast varjendi meeskonnale ja laskemoonale, mis oli seestpoolt vooderdatud 35 sm paksuselt liivakastidega. Liiv oli kastide täitmisel märg, kuivas aga vaguni kütmisel õige pea ja varises selle-tõttu sõiduajal rongi rappumisel pragude vahelt välja. Järgi jäi meile ainult teadmine, et oleme kuulide vastu kaitstud liivakottidega. Kord hiljem, kui Valgas vaguni remontimisel liivakastid avati, selgus, et kasti põhjas oli vaid paar külhlitait peenikest liiva. Suurtükiplatvormi järel oli kuulipildujatevagun. See oli samuti vooderdatud seestpoolt liivaga. Külgedel, meherinna kõrguselt, vahtsid vastavatest avaustest välja kuulipildujad. Kuulipildujatevaguni otsas oli päris harilik kaubavagun. Selle järele oli vedur, harilik kaubarongi vedur, seeria O-d. Ka selle

tervislik seisukord ei paistnud olevat kuigi hiilgav. Auru, seda vuhises tal iga pilu ja prao vahelt välja. Ise aga nohises ja turtsus ta kui tige siil. Veduri järgi olid paar-kolm klassivagunit dessantmeeskonna jaoks. Soomustatud olid need seestpoolt liivakottide ja saksa jalaväe teraskilpidega, mis naeltega rippusid seinte küljes. Kui see pooltõbine vedur juhtus kuidagi järsumalt ennast liigutama, siis kukkusid kilbid seintelt hirmsa kolinaga alla. Rongi sabas oli jälle 1 kuulipildujavagun ja 1—2 tühja platvormi. See oli kõik, mis meil oli. Ja seda monstrumi kutsumegi soomusrongiks. Ehk see küll oli kahvatu vari ehtsast soomusrongist, oli see siiski küllaldaselt hirmsaks sõjariistaks ülekaalus oleva vaenlase vastu.

Rongi juhtkonna moodustasid salkkond tublid ning energilisi ohvitseri, suuremalt jaolt maailmasõja aegsest vene tsaariarmeest. Enamik neist olid juba varem üksteisega tuttavad, kuid sõjalist koostööd polnud nende vahel siiski varem olnud. Sellepärast ei teatud ega tuntud ka üksteise sõjalisi võimeid ja oskusi. Soomusrongi, kui niisuguse tööst ja tegevusest polnud õiget aimdust ei kellelgi. Õiget või päris soomusrongi olid vaid üksikud neist näinud ja sedagi mitte just päris ligidalt. Rongi põhimeeskonna moodustasid peamiselt julged ja vaprad Tallinna koolide kooliõpilased. Nad olid täiesti igasuguse sõjalise väljaõppeta. Sellepärast tehtigi ka poiste rongile asumisel kohe neile selgeks, et selles väeosas tuleb kõvasti vaenlasega „rassida”, et vabal ajal tehakse riviõppust ja laskeharjutused peetakse otse vaenlase pihta. Puudus ka kuulipildujate jaoks vilunud meeskond. Et saada enam-vähem korralikku kuulipildujate meeskonda, selleks arvati jälle kõige rutem koolipois-

test saavat asja. Kohe asusid paar veneaegset kuulipilduja-ohvitseri poiste kallal tööle ja peagi paistis, et valikuga ei olnud eeksitud. Poisid võtsid asjast tõsiselt kinni. Hoolega ja tähelepanelikult lõhuti kuulipilduja osadeks ja siis pandi sama tähelepanelikult see jälle kokku. Kiiresti õpiti ära ka Maksimi materjal-osa. Paar päeva hiljem selgus ka poiste laske tasapind. Vaenlasi langes kui kärbseid meie noorte kuulipildurite, või rongikeeles „kuuliviristajate” tule all. Juhtlause „kõik ühe ja üks kõige eest” oli maksev täiel määral. Mitte üksnes elades, vaid ka surres oli see nii, sest oma haavatud ja surnud kaaslast ei jäetud kunagi maha. See viimane ei olnud maksev üksnes kooipoiste seas, vaid see oli maksev kogu meie soomusrongi peres. Ülejäänud osa meeskonnast moodustasid Maailmasõjas karastatud allohvitserid ja sõdurid meie kodumaa mitmest nurgast. Peaaegu kõik olid nad üksteisele tundmatud ja võõrad. Oma varanduse ja hariduse poolest oli kogu rongi meeskond ja juhtkond väga ebaühtlane ja kirju. Siin oli inimesi alates ülikooli professorist kuni mõisamoonakani, vanuselt 14—46 eluaastani. Selles kirjus peres oli igasugu huvitavaid tüüpe ja tõsiseid kangelasid. Palju haruldaselt häid ja vahvaid mehi langes lahingutes veel enne, kui jõuti neid lähemalt õppida tundma. Kõik see suur ja kirju rongi pere oma mitmekesise hariduse, seltskondliku, varandusliku ja vanuse vahetuste peale vaatamata sulas õige kiiresti üksteist mõistvaks ühiseks perekaks. Selleks ühinemiseks aitas muidugi suurel määral kaasa vastastikune usaldus, ühine eesmärk ja tihe kooselamine rongil. Peagi hakati omavahelisel läbikäimisel tarvitama kõiksuguseid kutse- ja hüüdnimesid, millel oldi otse üllatavalt leidlik. Mõned kutsenimed läksid nimesaaja isiku ja ta eluviisidega haruldaselt hästi ja sobivalt kokku. Ka meeskond gruppeerus otstarbekohaselt. Kes oli varemalt olnud, näiteks, luuraja või vähemalt tundis selle vastu huvi, see asus luurajatekoman-dosse. Kes oli aga tehnikas rohkem kodus, võis asuda spetsialistide või rongikeeles „kalistide” komandosse, kus olid koos telefonistid, motoristid, projektoristid ja veel terve hulk kõiksugu „ristisid“. Ja ilma erialata meeskonna liikmed jaotasid end mõnusalt dessantroodudesse. Riie-tuse poolest oli rong küll metsikult kirju. Olid esitatud kõik mundry liigid, samuti ka erariided; jalatsid olid esitatud pastaldest kuni lakk-kin-gadeni. Peaaegu igal mehel olid isevärki riided. Ainult salkkond koolipoisse omasid enam-vähem ühtlased valged kasukad. Ja kirjuks jäi riietus kuni sõja lõpuni. Rongi meeskonna juure kuu-lusid ka vedurijuhid. Algul olid nad arad ja sõjaga harjumata. Tihti lõppes neil just kar-detavatel kohtadel tendrist vesi ja täiesti oota-mata hakkasid lektorud lekkima. Vahest tek-kis terve rida kõiksuguseid mittetavalisi vigu,

mis pidid andma põhjust rindelt ärasõiduks. Hiljem, kui olukordadega harjuti, said neist jul-ged ja vaprad soomusrongi vedurijuhid. Siis ei olnud neil kunagi tendris veepuudust ja kõik veduri vändad olid sõnakuulelikud. Kõik, mis puutus igapäevasesse leivaküsimusse, saime pea-miselt varustusrongilt, soomusrongi keeles „supi-rongilt”. Varustusronge oli üks kõikide rongide kohta. Mõni aeg hiljem saime iseseisvalt köögi-vaguni. Söök oli muidugi tavaline sõdurisöök, kapsa-, ja hernesupp kordamööda ja mitmesu-gused pudrud. Söögipoolist hangiti ka omalkäel. Nii mõnigi hani ja seapõrsas töid oma noore elu isamaa altarile. Paljud mehed said ka kodust priskeid pakke. Kibedam asi oli tubakaga. Sõja algul oli saada veel üht-teist sorti tubakat, aga hiljem tuli ka sellest nappus kätte. Siis koguti kust juhtus kõiksugu „samogonni” — kapsajuu-riikaid ja kasesammalt ja keerati sellest siis ja-lapikune „plärü”. Iga kamba liige sai tollest plärust ainult teatud hulk „mahve” tõmmata. Järgmise plärü jaoks otsis juba keegi teine kamba liige materjali. Elu rongil oli iseene-sest päris mugav võrreldes jalaväepolkudega. Jäid ära pikad ja väsitavad rännakud kas lii-nile või sealt tagasi. Külmal ja märjal ajal oli alati soe ja kuiv ulualune. Selle eest aga olid lahingud hulga rängemad jalaväeosadest. La-hinguid vaenlasega oli igapäev Eesti maa-alal, ja ei katkenud need ka vaenlase pinnal. Lahin-gutes käidi peagu iga päev suure innuga, sum-dimatult. Kui juhtus pävakorda mõni suurem ja nooblim „mulin”, siis oli päris häda meestega: keegi ei tahtnud rongile toimkonda jääda. Nii-sugustel juhustel heideti isegi liisku, et kes läheb „mulinasse” kaasa ja kes jääb „rongi-vahiaks”. Lahingust tagasi tulles oli alati mees-tel soe vagun ees, kus võidi ennast suuremateid riie-test vabastada ja märjal ajal jalanõusid kuivatada. Ei puudunud ka soe söök, muidugi siis, kui selleks oli õige aeg. Kui kõht oli kor-ralikult söödud täis, siis mõnuleti „plotskit” tõmmates pikali vaguni pinkidel ja räägiti värs-ketest sõjasündmustest. Kuid oli ka väga sage-dasti juhuseid, kus mehed eelmisest lahingust tulles vaevalt said rongi juurde, kui pidid kohe ümberkeerama ja uuesti „mulinasse” tagasi mi-nema. Söömisest ja puhkusest ei saanud siis olla juttugi. Mõnikord ei saadud mitu päeva rongi nähagi, ükskord isegi terve kuu aega. (Krasnaja Gorka — Punamäe operatsioonide ajal). Kurv oli lugu relvadega. Tallinnast lah-kumisel neid oli ja ei olnud kah. Ainuke suur-tükk, millest juba varem juttu oli, oli väga kummaline riistapuu. Iga kord, kui temast vaenlase pihta tulistati, hakkas ta mööda plat-vormi kui konn ringi hüplema, ning vägisi tah-tis ta üle parda maha lipsata. Igatahes pata-rei meestel võttis alati tükk aega tema kinni püüdmise ja kohale seadmine, kuni kepslevast

konnast saadi järgmine mürsk välja lasta. Patarei meeskond ristiski ta „konnaks”. Häda oli ka kuulipildujatega. Puudusid peaaegu kõik tähtsamad tagavaraosad. Puudus isegi lindi-laadimise aparaat. Vilunud meeste juures ei oleks selle puudumine olnud suureks puuduseks, kuid algul vilumata meeste käsitsi lindi laadimisel ei tulnud lint ühetasane välja, mis põhjustas laskmisel palju tülikaid ja asjatuid takistusi. Samuti oli ka laskemoon ebahütlane, s. o. muist padruneid oli terava otstega kuulidega, muist jälle nüri- või tõmbiotstega ja peale kõige muu, veel kõvasti roostes; laskemoona sorteerimine ja puhastamine nõudis meestelt tükk tüütavat tööd. See pahe aga ei kestnud kaua, kuna peagi võisime vaenlast tulistada ta oma laske-

moonaga. Rongi rindele jõudes ja peale suurt taandumist, üle minnes pealetungile, hakkas ka rongi varustus igat kanti paranema. Taganevalt vaenlaselt võeti kõiksugu relvi. Igal relvaliigil oli loomulikult kaasas ka hulk laskemoona. Nii saime varstigi oma kuulsa „konna” asemele tolle aja kohta vaenlaselt päris moodsa 3” vene välisuurtüki koos kõige vajalikuga. Ja samuti oli meil juba õige pea mitu head vaenlase „maksimat”. Nii ei pruukinud meil enam just tunda suurt muret relvade ja laskemoona pärast. Vaenlane ise võimaldas, et meil seda kõike oli külluses. Peaaegu iga lahing tasus end relvade ja laskemoona mõttes.

(Järgneb.)

3. jal.-polgu ridades Vabadussõjas.

Hans Villa.

Sõjaväkkeastumine.

Sõjaväeteenistusse 11. veebruaril 1919. a. Otepääl vastuvõetuna sõitsin järgmisel päeval Paluperä valla kiiühobustega Tartusse. Meid müürati 2. Diviisi Tagavarapataljoni, milline üksus asus tol korral Jaama tänaval, praeguse 2. Diviisi Laatsareti ruumes.

Sealt saadeti osa mehi Raadimõisa ja sealt omakorda Aia tänavale, praegusesse Ülikooli Zooloogiamuuseumi. Olin seal kuni märtsikuu alguni 1919. a., millal kapten J. Kruus (praegu kindral) viis Tartust mehi 3. Jalaväepolgu täienduseks. Olin ka nende hulgas. Kokku oli umbes 50 Otepääd ja selle ümbruse meest.

Mind määrati 7. roodu, mis tollal asus Valga lähedal Luke mõisas. Seal asus rood umbes nädal aega.

Sõjaliniil Koiva jõe kaldal.

7. märtsil 1919. a. 7. rood liikus Valgast välja sõjaliniile ja asus Koiva jõe kaldale, Seiresi külla. Öösel oli suur lumetuisk. Roodu julgeolekuks pandi välja kahemeheline valvepost küla ette, umbes 100 m kaugusele. Olime vaevalt uinunud, kui kuulsiime püssipauke. Tulistamine väibus aga kohe. Haarasime kohe püssid ja jooksiime välja, küla ette. Hõikasime tunnimehi, kuid ei olnud kuulda ühtki häält ega vastust. Siis käsutati mehed ahelikku ja hakkasime otsima kadunud tunnimehi. Otsimine andis varsti ka tulemusi. Leidsime lumest ühe tunnimehe, ream. Laube, surnukeha. Tema oli lastud maha selja-

tagant, kuna aga teine tunnimees jäigi kadunuks. Arvatavasti vaenlased hüülsid tuisus tunnimeeste seljatagant kallale. Rms. Laube oli väga julge mees ja tema võis vast hakata vastu kinnivõtmise juures, mispärast ta ka lasti maha. See juhtus umbes kesköö ajal. Hommikuks olid kõik jäljed ära tuiskunud ja meie ei leidnud enam midagi.

Seiresist asusime Riia maanteele Kautse (Kautsi) lähedale ühte kõrtsi. Mehi oli roodus umbes 100. Roodu ülemaks oli al.-kapt. B. Sepling, nooremohvitseriks lipn. Thalberg, veltveebliks — Pajuvits. IV rühmas olid Otepääd mehed ja rühma ülemaks Jaan Järv (surnud pärast sõda).

11. märtsil 1919. a. tungisime koos 8. rooduga kallale vaenlasele, tegime neile tublisti „sõru“ ja võtsime ära talud. Roodust sai haavata 3 meest. Oma võitu me ei saanud kuigi kaua maitseta. Juba sama päeva õhtul vaenlane tungis omakorda meile kallale ja sundis meid taanduma Valga suunas.

Järgmisel päeval 7. rood saadeti Koiva jõe kaldale, Ohlingi parve kaitsele. Sealgi tuli varsti alustada jõukatsumist vaenlasega, kelle hulka kuulus ka läti üksusi.

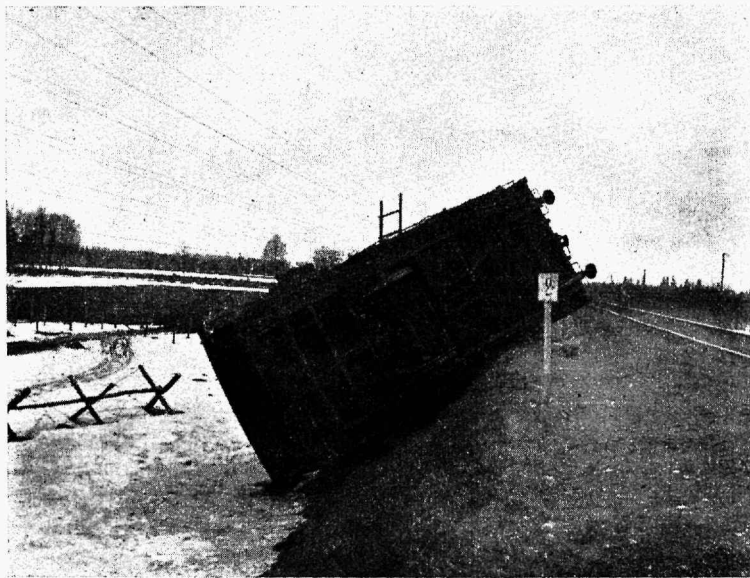
Juba 13. märtsil umbes roodu suurune vaenlase osa tungis meile kallale, tahtes murda läbi meie kaitseliini. Lõime nad veriste peadega tagasi.

Ohlingi parve juurde meie jäime peatuma pikemaks ajaks. Meie peamine tegevus seisis luuretoimetamises ja andmete kogumises vaenlase tegevuse ja kavatsuste kohta. Samuti püüdsid ka

vaenlase luurajad tungida samal otstarbel meie seisukohtade lähedusse. Kihutasime neid päris sagedasti minema. Vaenlane asus Egle kõrtsis; käisime neid seal peagu iga päev tülitamas. Hiljem tuli meile abiks 6. rood. 7. rood asus rühmudena jõe kaldal laiali. IV rühm asus Ohkings. Mina töötasin kergekuulipilduja Madseniga.

Kohalikud lütlased olid õige vaenulikud meie vastu. Nad andsid teada vaenlasele kõik meie liikumised ja tegevuse, sest alati, kui meie midagi võtsime ette, avati kohe tuli meie pihta. Vaenlane asus üle jõe metsas. Meie piirkonnas, üle jõe, asus metsavahimaja. Sealt käisime piima toomas, seda tegi ka vaenlane. Korra sattusin seal kokku vaenlastega. Minuga oli kaasas ka III rühma ülem. Vaenlased olid läinud majja ja jätnud oma püssid välja maja seina najale. Võtsime sealt nende kõikide püssid ja tõime endiga kaasa ka kaks vangi. Nimetatud maja oli meile kõige paremaks teadete hankimise kohaks. Sealt saime alati andmeid vaenlase kohta, sest peremees rääkis meile kõike, mida ta kuulnud vaenlastelt. Arvan, et ta tegi sama ka meie suhtes. Ei olnud selles õieti ka midagi imestadagi — oma elu alalhoidmiseks pidi ta seda tegemagi, sest muidu oleksid vaenlased ta „nottinud maha“. Korra seal saunas olles avati sauna pihta tuli, ja meil sai üks mees haavata.

Meie meeste mõjutamiseks vaenlane hakkas meid üleujutama kihutuskirjandusega ja lendlehtedega, tavaliselt öösiti. Neid tekkis isegi külla, meie asukohta, ja küüdimeeste regedesse. Ehkki korraldasime valve lendlehtede levitajate vastu, siiski ei läinud meil korda neist ühtegi tabada.

Vaivara ja Auvere jaamade vahel Vabadussõjas vaenlase taandumise ajal, jaanuaris 1919. a., rööpmetelt mahalastud vaguneid.

Meie mehed aga „vedu“ ei võtnud. Nad põletasid lendlehed lihtsalt ära. Enamus mehi olid põllupidajad Viljandimaalt ja seega puha „parempoolsed“. Mehed olid väga vihased lendlehtede levitajate peale. Ületulijaid vaenlasi ka ei olnud. Meil oli küll ka teatud läbikäimine vaenlastega, ajasime nendega juttugi, olles teine teisel pool jõge. Vaenlased lubasid tulla üle meie poole. Vahest mängiti teinepool jõge pilli. Vahetevahel meie avasime vaenlasele ka tule, sest mis sõda see on, kus ei paugu püssid ja ei voola veri. Hakkas pealegi nagu igav ühel kohal viibimisest. Vaenlane meid ei puutunud. Meie meeste meeleolu oli igatepidi hea. Nende hulgas oli ka rohkesti laulu- ja lõõtsmoonikumehi. Laulumehed löid laulu, kuna pillimehed tõmbasid lõõtsmoonikut. Mängiti ka kaarte raha peale ja joodi puskarit, mida valmistati roodus. Puskari valmistamiseks tarvisminev jahu ja kartulid harilikult näpati. Viina valmistasid ka kohalikud lütlased. Korra saime kätte nende viinatagavarad, mida jätkus meile mitmeks päevaks.

Toit oli küll kehavõitu ja algul mehed nurisesid selle üle, kuid aja jooksul harjusime sellega ära, ja siis kadus ka nurin. Ostsime toitu ka juurde kui oli võimalik saada. Omavaheline läbisaamine oli kõigiti sõbralik ja sõjamehelik. Mingisuguseid arusaamatusi ette ei tulnud.

Valgas puhkusel.

Ülestõusmispühade laupäeva lõunaks jõudis 7. rood Valka puhkusele. Ka polgu 4. rood oli siis seal puhkusel. Kõigil oli selle üle hea meel, sest olime olnud juba üle kuu aja vahetpidamata lahinguliinil ja väsinud alatisest valvelolekust ja ka poolmagamata olekust. Kuid meie puhkuse lootus luhutus juba järgmisel päeval.

Tagasi sõjaliniile.

20. aprillil 1919. a. Ülestõusmispühade esimesel päeval liikusime Valgast välja. Meie sihtkohaks oli Mõniste ümbrus. Ka polgu 4. rood astus välja samas sihis. Ööseks jäime peatuma Taheva koolimajja.

Teisel pühapäeval läksime raudteesilla kaudu üle Mustjõe. Rong üle silla ei pääsenud, kuna sild oli lõhutud. Juba enne Mustjõe jõudmist vaen-

lane pani meile kõvasti vastu teisel pool jõge. Nende vastupanek meid aga ei kohutanud. Tungisime ägedalt peale, lõime vaenlase taganema ja meile avanes võimalus silla kaudu minna üle jõe. Tungisime kohe edasi Mõniste mõisa sihis. Enne mõisat, Üti talu juures, oli meil veel väga kibe lahing. Vaenlase kaks soomusautot astusid ka tegevusse meie vastu. Soomusautode tõkestamiseks saagisime maha ühe teeäärse suure kase ja lasime selle kukkuda risti üle tee. Raudteel tungis peale meie soomusrong ja selle dessant-osad. Koos meiega teotsevad Mõniste sihis veel Kalevlaste Maleva osad ja soomlased.

23. aprilli 1919. a. lõunaks meil õnnestus vaenlaselt vallutada Mõniste mõisa. Parajasti lõunasöögi ajal vaenlane tungis uuesti meile kallale, kavatsedes mõisat taasvallutada. Jätsime toidu sinnapaika ja tormasime ahelikku — ja lahingusse! Lõime vaenlase mõisa ümbrusest välja. Kaotasin jooksul ära oma supikoteljoki. Vaenlasel olid suured kaotused. Palju jäi neid lamama väljale jõe äärde, ka haavatuid oli hulk. Vange saime jõe ääres 71 meest ja ühe raskekuulipilduja. Mõniste mõisa juures saime kätte ühe vaenlase tunnimehe, kes oli jäänud magama, kuna üks vaenlane sai seal surma. 7. rood kaotas 23. apr. 1919. a. Mõniste lahingus langenuna 4 meest ja haavatuna 1 mehe. Langenute hulgas oli ka 1. rühma ülem Kernik, kuna 3. rühma ülem Karu sai haavata.

23. aprillil õhtul 7. rood vahetati eeslinnilt ära 2. Ratsapolgu poolt ja siis tulime rooduga teisele poole jõge, kus asusime puhkusele väikesse mõisamajja silla juures.

Ratsapolgu mehed olid heitnud magama. Vaenlane tungis uuesti peale. Ratsamehed ei pidanud vastu ja valgusid laiali, kusjuures nad kaotasid ka hulk hobuseid.

Vaenlase tagasitõrjumiseks saadeti neile jälle vastu 3. Jalaväepolgu 4. ja 7. rood. Kihutasime vaenlase minema ja jäime mõisa kaitsele. 24. aprillil kella 16.00 ajal tungis vaenlane uuesti meile kallale. Lõime ka sellegi pealetungi tagasi. Mõnistes olime veel mõned päevad. 26. aprillil sai lahingus surma rms. Juhkamson.

Kalevlased, ratsamehed ja soomusrongi des-

Kitsarööpmeline Soomusrong Nr. 2 Vabadussõjas vaenlase poolt purustatud Kaagvere raudteesilda ajutiseks liiklemiseks korda seadmas.

santmehed jäid Mõnistesse. 7. rood marssis Mõnistest Taheva jaama ja sõitis sealt rongiga Valka. 4. rood jäi maha Välipatarei Nr. 5 kaitseks.

Valgas puhkasime mõned päevad. Siis saadeti 7. rood tagasi Lätimaale, Valga—Riia maanteele, Behrse kõrtsi piirkonda.

25. mai 1919. a. pealetungil Stakelni alevile tungis paremal peale III pataljon, siis 8. rood, siis 7. rood. Alevi vallutamise järele asus meie 7. rood Koiva jõe kaldale, Valga—Riia maantee äärde.

Haigemajas.

Mõniste lahingus sain kergemalt põrutada, jäin aga edasi rivvi. Kuid Stakelnis olles hakkas minu tervis põrutuse tagajärjel halvenema. Ambulantsist saadeti mind Suvistepühade laupäeval Valga haigemajja. Olin haigemajas 3 päeva, siis mind saadeti edasi Tallinna Sõjaväe Haigemajja Juhkentalis, kus olin ainult paar päeva.

Lahingud Landeswehriiga.

Tagasi jõudes haigemajast 16. juunil 1919. a. asus 7. rood sügaval Lätimaal Ronneburgi mõisas. Järgmisel päeval 7. rood asus Riia—Pihkva kiviteel Kruklandi karjamõisasse. Et Landeswehriiga oli karta kokkupõrkeid, siis kõik roodud korraldati lahinguvalmis. 8. rood asus Meeringi karjamõisa, 6. rood Ronneburgi alevisse. III pataljon ja I pataljon asusid meie ees Riia—Pihkva kiviteel Behrse kõrtsi ja raudtee vahel.

18. juuni 1919. a. keskpäeval lõppes vaherahu. 21. juuni ööl vastu hommikut meie polgul algas kibe võitlus sakslastega, eriti III pataljoni rindel, kuhu oli suunatud sakslaste pealööök. III pataljon kaotas surnutena, haavatutena ja põrututena üle 70 mehe. Vaatamata suurtele kaotustele ja sakslaste survele 3. polk pidas visalt vastu ja taganes korralikult, samm-sammult taha poole uutele kaitsepositsioonidele Ronneburgi alevi ette. Sealt enam ei taganatud vaid löödi sakslastega lahinguid vahelduva õnnega.

22. juuni varahommikul algas lahing uuesti. Sakslased tungisid soomusautode toetusel kallale väga visalt Riia—Pihkva kivitheel. Meie sõdurid võitlesid ülima vaprusena, — pidi ju siin otsustatama meie edaspidine saatus. Õhtu eel meie polk võis juba asuda pealetungile ja sundida vaenlast taganema Riia sihis. Vaenlane taganes korralikult, jättes maha igasugust sõjavarustust, langenuid ja isegi haavatuid. Meie kaotused langenuitena ja haavatutena olid kuni 25 meest. 23. juunil jälitasime sakslasi, kes jätkasid põgenemist Riia sihis, kuni nendega katkes kontakt.

Jaanipäeval jätkasime edasitungi lõuna suunas. 6. ja 7. rood saadeti I pataljoni ülema käsutusse. Teotsesime kogu päev koos I pataljoni ja jõudsime õhtuks Šujeni alevisse, kus jäime ümbruskonna külladesse öökorterisse. Sakslastega enam kokkupuuteid ei olnud.

Ka järgmisel päeval, 25. juunil, jätkus meie edasitung lõuna-lääne suunas, kuni jõudsime Nitaui alevisse. Sinna jäime puhkusele üheks päevaks. Seal olles jõudsid meile järele ka 5. ja 6. rood, kelledest olime olnud paar päeva lahus.

27. juunil 3. polk liikus jälle edasi. Meie sihtpunktiks oli Riia linn. Peatusime Lembergi alevi ja selle ümbruskonna küllades ühe päeva. Sakslastega ka nüüd kokku ei puutunud, nad olid taganenud Riia eelsetele kaitsepositsioonidele, mis olid ehitatud juba Maailmasõja päevil.

29. juunil liikusime edasi. Jõudsime nüüd sakslastele järele. Meestel oli kindel usk endasse, et ka seekord saavad sakslased lüüa. Ööbisime Suar-Kangeeni mõisa ümbruskonnas.

30. juunil jätkus edasitung Riia sihis. Jäime peatuma Lindenbergi mõisasse. Oli jälle karta kokkupõrkeid sakslastega. I ja II pataljon liikusid paremale, kuna III pataljon liikus Diiina äärde, Ükskülla. Sealt liikusime ahelikult piki raudteed ja Diiina kallast otse Riia poole. Luure andmetel sakslased pidid asuma Kurtenhofi jaamas ja mõisas. Õhtuks jõudsime sakslastega kokkupuutesse Kurtenhofi jaama püürkonnas.

1. juulil toimetati luuret ja tehti kindlaks sakslaste asukohad ja jõudude suurus.

1./2. juuli ööl ründasime sakslaste kaevikuid, kusjuures võeti tarvitusele käsigranaadid, püssitüügid ja isegi püssipürad. 7. rood tungis peale piki Diiina kallast Kurtenhofi sihis, paremal

meist tungis peale 8. rood ja teised polgu üksused Kurtenhofi jaama ja Valga—Riia raudtee vahelisel maa-alal. 2. juuli päevatõusuks löime Landeswehrlased välja kaevikutest ja võtsime ära Kurtenhofi mõisa, samuti tanges ka Kurtenhofi jaam meie kätte. Selles lahingus 7. rood kaotas langenuitena roodu ülema leitn. Zimmermanni ja 3 meest haavatutena. Vaenlane oli löödud. Olime saavutanud võidu võrdlemisi raskete kaotustega. Kogu polgu kaotus oli kuni 30 meest langenuitena ja 100 mehe ümber haavatutena. Langenud maeti kohalikkude surnuaeda.

Jäime ootama edasitungi käsku, et nüüd tormata Riia linna peale ja sealtki Landeswehrlased kihutada minema. Aga ei teostunud meie soovid ja unistused seekord. Varsti anti teada, et liitlaste nõudel on sõlmitud sakslastega vaherahu ja et viimased peavad lahkuma Riia mõne päeva jooksul. Meie sarnase lahenduse üle mingit rõõmu ei tundnud, sest Landeswehr jäi lõplikult purustamata ja võis edaspidi jällegi kosuda saadud löögist ning anda meile uut tööd. Meeleoli oli päris halb. Aga polnud midagi parata, sarnane oli liitlaste nõue ja sellele tuli paratamatult alistuda.

7. rood jäi puhkusele Kurtenhofi mõisasse, samuti jäid ka teised roodud oma viimastele asukohtadele senikauaks, kuni rahu küsimus selgub lõplikult.

R a m o t s k o j e j a a m a ü m b r u s k o n n a s.

14. juulil 1919. a. 3. polgu II pataljon läks Ükskülla jaama. Sealt sõitsime raudteel Rodenpoisi mõisasse. Sinna kogunes kogu 3. polk.

15. juuli varahommikul, umbes kella 06.00 ajal polk marssis rännakukorras Rodenpoisist edasi. Õhtuks, päikese loojaminekuks, jõudsime Segevolti (Siguldasse). Järgmisel päeval marssisime edasi Ramotskoje suunas.

Ramotskojessa jõudes polgu roodud paigutati laiali külladesse ja taludesse. II pataljon sai endale asukoha Sparenhofi mõisasse. Pärast mõnepäevast puhkust hakati korraldama õppusi. Peeti laskeharjutusi ja tehti rivi- ning lahingõppust.

Saime seal puhata ja elu oli hea. Peale õppuse meil polnud ja nüüd midagi teha. Magasime, jalutasime ümbruskonna küllades ja mõnulesime suvise päikese käes. Vaba elu ja korralik toit kosutas tublisti mehi järgnevateks lahinguraskuteks, millised ei lasknud endid ka mitte kuigi kaua oodata. Pidime jätma maha logelemiselu ja asuma uuesti sõjalinile.

S õ j a l i n i l M a r i e n h a u s e n i p i i r k o n n a s.

12. augustil 1919. a. hommikul umbes kella 08.00—09.00 ajal II pataljon asus Sparenhofi mõisast teele Ramotskoje jaama, kus asusime

rongile ja sõitsime raudteel üle Vana-Schvaneburgi jaama Bolovski (Bolva) jaama. Sinna jõudsim 12.113. augusti öösel umbes kella 01.00 ajal. Laadisime oma koli rongilt maha ja marsisime Bolovski alevisse ja sealt edasi Marienhauseni (Vilaka) alevi sihis. Jäime peatuma alevi lähedastesse küladesse. Meie ees asus lahinguliinil 2. jalaväepolk ja paremal 8. jalaväepolk. Vaenlasega meil kokkupõrkeid ei olnud. Bolovski juures olime 3 päeva. 16. augustil kogu II pataljon tuli tagasi tahapoole ja asus Lettisse ja ümbruskonna taludesse.

Selles ümbruskonnas asusid suured põlismetsad ja sood, kus varjasid endid põgenenud vaenlase salgad, tülitades selles piirkonnas asuvaid talusid. Nende salkade vastu tuli pidada võitlust, kuna nad tungisid kallale meie valvepostidele ja sidepidajatele. Ühe niisuguse kallaletungi ohvrina langes 7. roodu reamees Karu.

Lettinis asusime kuni 25. septembrini 1919. a., mil siirdusime 2. polgu asemele eesliinile. 7. rood jäi Malupi mõisasse. Vaenlasega meie roodul ei olnud kokkupuuteid.

Reservis Marienburgi (Aluksne) alevis.

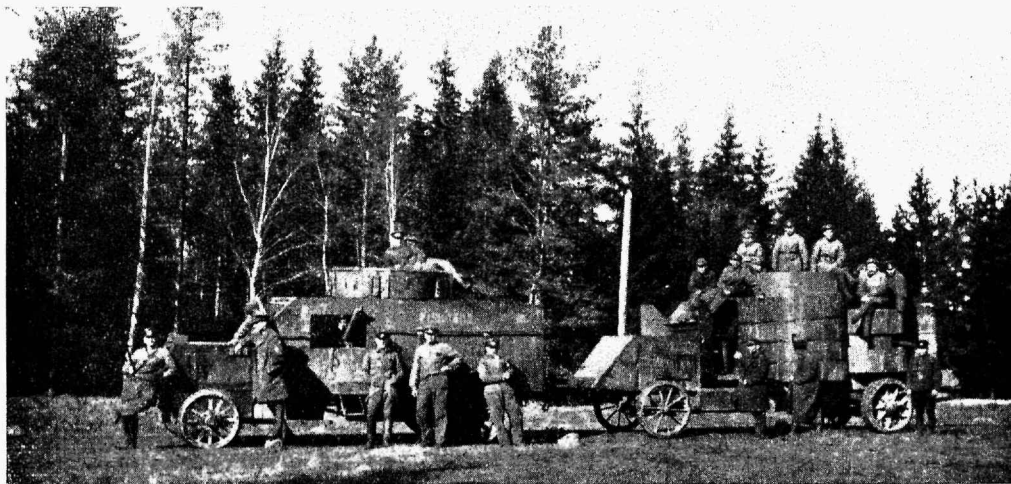
14. okt. 1919. a. 8. jalaväepolk vahetas meid eesliinilt ära ja 3. polgu osad asusid tagalasse. 7. rood asus Marienburgi mõisasse, samas asus ka 8. rood. Seal saime olla umbes 2 nädalat. Süs pidime asumaa tagasi sõjaliinile. Jällegi lõppesid meie puhkepäevad.

Pealetung Ostrovi sihis.

30. oktoobri varahommikul II pataljon asus Marienburgist teele sõjaliinile. Esialgne peatus oli meil Brenze külas.

Sealt jätkusime rännakut üle Malupi 1. novembril ja meie järgmiseks peatuseks oli Lipno (Liepna) alev. Seal ööbisime ja liikusime siis edasi. 2. novembri hommikupoolsel ööl jõudsim Katleši mõisasse.

Katleši mõisas II pataljon jaotati kaheks erisalgaks, kumbagis 2 roodu. 6. ja 7. roodu üldjuhiks oli pataljoni ülem kapten Mähär. Pealetungi alustasime 2. novembril umbes kella 08.00 ajal. Meie salk kapten Mähari juhatusel liikus edasi III pataljoni paremal tiival, kuna meist paremal pool liikus II pataljoni teine salk — 5. ja 8. rood; sidet pidasime mõlemale poole. Luuresalgad saadeti ette, et vältida üllatusi vaenlase poolt. Laurajatele järgnesid peajõud. Öhtuks jõudsim ilma lahinguteta Puhva jõekese kaldale.

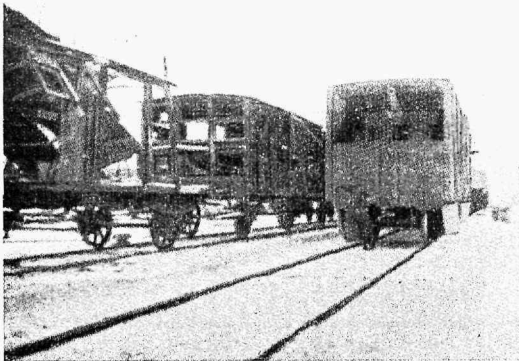
Meie soomusautosid Va badussõjas, suvel 1919. a.

6. ja 7. roodul otsesid lahinguid ei olnud. Toimetasime ainult luuret. Meie 7. roodu III rühm püürati ühes metsatukas sisse vaenlase poolt, kuid mehed raiusid tääkidega piirajate rõngast kaotusteta läbi.

Suuremad lahingud leidsid aset meist vasakul, III ja I pataljoni piirkondades.

Järgneval päeval, 3. novembril, ilmusid meie ette värsked vaenlase jõud, kes kohe asusid pealetungile, et meid tõrjuda tagasi, mis neil ka õnnestus, ja seda osalt selle tõttu, et nad olid tunginud läbi meist paremal teotseva 8. polgu liinist selle polgu tagalasse. Ühenduses sellega olid sunnitud taganema ka meie II pataljoni 5. ja 8. rood.

5. novembril vaenlase suuremad jõud tungisid peale kogu 3. polgu rindel. II pataljoni paremal tiival vaenlane ilmus külje peale ja tagalasse, millega taheti meie polgu taandumisteed Katleši—Lipno sihis läbilõigata. Polk algas taandumist kogu rindel.

Võru jaama vallutamisel 1. veebruaril 1919. a. vaenlaselt võetud sõjasaaki.

6. novembril taandusime Katleši mõisasse. Meie taandumisteed jäi seekord kaitsema 6. rood, kellel tuli pidada ägedaid lahinguid pealetungiva vaenlasega, kuni meil avanes võimalus taganeda läbi Katleši mõisa metsa varju. Sealt liikusime tagasi Lipno alevi lähedastesse külladesse, kus saatsime mööda ühe öö.

7. novembril tulime tahapoole, kuna vaenlase vastu jäi eesliinile III pataljon.

Asumine uutele kaitseliinidele.

Pärast Ostrovi operatsioonide lõppu 7. rood paigutati rühmadena taludesse, kaitseliinile Malupi mõisa lähikonda. Lahinguid meie roodul enam ei olnud. Meie ja vaenlase vahel asus suur mets soode ja rabadega, mis takistas vaenlasel pealetungide teostamist. Sõjaliinil olime umbes kuu aega.

Lahkumine sõjaliinilt.

Detsembrikuu 14. päeval andsime kaitseliini üle Läti Vabariigi sõjaväele ja asusime Marienburgi mõisa lossi. Polgu III pataljon liikus kohe Eestisse ja asus roodudena laiuli Valga ümbruskonda, I pataljon saadeti Stakelni alevisse (Strenči). II pataljoni roodud jäid Lätimaale Marienburgi—Alt-Švaneburgi vahelistesse raudteejaamadesse. Polgu staap asus Valka.

Piiri valvel Narva jõe kaldal.

1920. a. veebruarikuu algul 3. jalaväepolk paigutati Narva rajooni. Polk asus nüüd piiri kaitsesele Narva jõe kaldale, Mustjõe piirkonda.

Pärnu s.

23. mail 1920. a. 3. polk asus Pärnu. Teenisin seal kuni vabastamiseni sõjaväeteenistusest 20. oktoobril 1929. a. A. M.

Ühest sõjapäevast Koiva kaldail.

Georg Bachmann.

Pärast suuri kaotusi Panklidi all vaenlane jättis meid tükiks ajaks rahule. Vist jõuti äratundmisele, et nende meestega pole midagi peale hakata. Ründa kuupalju tahes, tulista või sajast kuulipildujast korraga, ikka pääsevad nad minema ja mõne aja pärast langevad ootamatult kaela uskumatult suure jõuga, mis igakord tõi suuri kaotusi. Parempoolne oli hoopis neid jätta rahule.

Ootasime uusi pealetunge, aga neid ei tulnud. Kevad hakkas lähenema. Kiirevoolulisel Koiva jõel oli juba kuulda jää murdumise müra. Kärsitu Koiva tahtis end juba õige vara lahtiraputada jäävangist.

Pidime pääsema üle jää enne jääminekut. Jää võis aga murduda paari tunniga ja üleujutada kogu ümbruskonna, millisest merest polnud siis enam mingeid ülepeäsu lootusi. Ja kas vaenlane jääb nii taltsaks alati?!

Marssisime üle jõe mis löi raksudes laie pragusid risti ja põiki meeste saapataldade all. Sinist vett polnud veel küll näha, kuid juba järgmisel päeval oli seda küllalt.

Võtsime oma 3. polgu 1. rooduga uued seisukohad jõearseisse taludesse, jäädes imetlema Lätimaaloodusilu ja Koiva tõusu üle kallaste, mis ujutas üle maa-ala mitme kilomeetri ulatuses.

Vaenlane ei saanud meid rünnata milgil juhul; vast oleks ta võinud seda teha ehk ainult siis kui kohale oleks toodud mere-laevastik. Võisime rahulikult jälgida kevade tulekut ja mõelda igaüks omi mõtteid, ükskõik kui kummalisi.

Nii möödus aprill ja mai. Nõlvakud ja metsad, põllud ning aiad olid võtnud argrohelise värvuse. Õisigi oli kevad juba väljameelitanud õunapuukstele. Jõgi tõmbus uuesti tagasi kallaste vahele. Kevadine üleemeelik kohin oli muutunud möödu-

kaks sosinaks, mis äratas ja uinutas meid igal hommikul ja öhtul. Kohati oli jõepõhi isegi juba nii madal, et võis sealt minna läbi.

Olime peagi unustanud rünnakud ja sõjapidamise. Lühikese ajaga oli sõdurite tülpinud ja ülepingutatud meeoleu muutunud härrandlikuks üleolekutundeks, seda enam, et mehed tundsid endid vaimliselt üle olevat ka ümbruskonna lätlastest.

Käsk luurekäiguks Panklidi saadi ootamatult. Pidi hõõruma silmi ja mõtlema tükk aega, enne kui sellest õieti aru saadi. Ära tuua vaenlase valvepost Panklidist! See asus üle Koiva, teisel pool mitmekilomeetri laiust kuusemetsa, kus olime viimased lahingud lõõnud vaenlasega ja kannud kaotusi. Luurekäik pidi toimuma 26. mail leitnant H. Stokkebi juhatusel.

Tundes uuesti relva kaenlas hakati alles tõeliselt taipama, mis meil oli teha. See polnud enam metsade unelev rohelus, mis kaugelt paistis meile üle Koiva, nagu kena teatridekoratsioon mõnes muinasnäidendis, vaid päris paks ja tihe kuusemets, mida nüüd tuli läbistada. Koiva oli tõmmanud niivõrd tagasi oma kevadise laiutava veehulga, et pannes rõivad püssitäägi otsa ja hoides neid peakohal sammusime läbi vee, mis vaevalt ulatas rinnuni. Valge, puhas liivapõhi meenutas nagu kiuste Narva-Jõe suu rannikut. Kohe teisel pool jõekaldal algas tihe kuusemets, millesse viis tee nagu suurde pimedasse koopasuhu. Paljude aastate pruunid allapudenenud okkad katsid kogu metsaalust, milledel sammud jäid peagu täiesti helituks. Pealegi oma viiemehelise salgaga, kuuendaks rooduülem, ei tekitanud meie kuigisuurt liikumis-müra.

Mets oli tuttav juba eelmistest edasitagasi sõelumistest. Paarikordse peatuse järele olime varsti metsa teisel serval väljas. Päikest hakkas paistma rohkem läbi hõrenevate okste. Väike tuuleke pääses puhuma läbi metsatüvede ja eemalt hakkas kanduma tuttavat püssirohulõhna.

Hõrenevate tüvede vahele jäid teised ootama. Tahtsin minna vähe ettepoole vaatlemiseks. Panklidi tukkus. Kedagi polnud näha liikumas hoonete ümber, ka põllud ümberringi olid tühjad, hoolimata ilusast külviajast. Talu ees asuv väike sillake, mis viis üle ühest Koiva harujõekest, näis süütu ja mittemidagi ütlev. Jäin seisma sillale, silmitsedes talu läbi binokli. Kuigi väliselt kõik näis mahajäetuna, oli siiski majades märgata liikumist. Pöördusin tagasi metsa poole, heites nagu mingi

vaistu mõjul veel kord pilgu sillale. Siis alles märkasin silla alustala kõrval seismas vaenlase sõdurit, kes näis kõhklevat, kas tõsta püss tulistamiseks või mitte.

Hüppasin lähema pöõsa varju, sealt ootajate juurde tagasi.

Vaenlase valvepost oli silla eel, kuid mispärast mind ei tulistatud, see jäigi mõistmatuks.

„Sees on.“

„Ilus.“

„Rünnata ei või. Neid näib olevat kaunis palju. Rooduülem silmitses Panklidi suunas, mõtles siis viivu, lõug kuuekaelsel, ja osutas siis vasemale.

„Teeme ringi nõlvakule, seal on nad meil kui peo peal.“

Nõlvak asus talu ees, kuid hoopis teises küljes. Tegime vasemalt kaare pisikeses mäekinguni. Nõlva katsid üksikud sara-puupöõsad. Need jäid oivaliseks varjuks, jättes meid nägematuks, kuna all orus talu jäi meie ette. Kõrvalhooned ja elumaja paistsid kõik ära meie peidukohtadesse viimase peensuseni selgesti. Talus paiknevat vaenlast oli vallutanud mingi ärevus. Käidi uustest, liiguti elumaja ja kõrvalhoonete ümber, vaadeldi metsa poole ja osutati sinna kätega. Minu binokli läbi võis seletada meeste nägusidki, need olid erutatud ja tundusid kaametena, seda võib-olla ka vahemaa tõttu.

„Algame siis pihta.“ Rooduülem tõstis esimesena relvaotsa Panklidi poole. Lajatas lask ja läbi binokli oli näha, kuidas üks vaenlase sõdureid vajus talliseina äärde küljeli. Jooksti sinna-tänna ja nähtavasti ei saadud aru kust poolt tuli kuul.

Seadsime oma püssid parajale okstele. Niipea kui oli näha taluõuel liikuvat kogu, lajatas jälle lask ja mees jäi lamama, tõmbledes surmaagoonias. Meie kuulid tabasid eranditult ja vaenlane ei jõudnud arusaamisele kustpoolt need tulid, sattudes üha enam segadusse.

Langenuid võis olla taluhoonete vahel juba kaheksa või kümne ümber kui vaenlase sõdureil näis tekkivat taip, et laskjad peavad asuma nõlvakul. Majade vahelt kuuldus valjuid häälitsusi ja oli näha kätega vehkimist meie poole.

„Tsiuu,“ lajatas mu kõrvalseisja püssitoru ja samal momendil vajus kätega vehkija taluõuel kokku.

Nüüd sündis midagi hoopis erilist, millega meie polnud arvestanud. Mehed orus koondusid ühiseks salgaks ja üksteise järele heitsid relvad käest, üks neist tõstis kõrgele püssi, millel lipendas täägi otsas

valge rätik. Salk hakkas liikuma üles nõlvaku veerust, olles mitu korda kogukam meie viiemehelisest „üksusest“.

„Anname alla,“ hüüdis „lipukandja“ poolel nõlvakul. Ta nägu katsid higipiisad ja järeltulijad sundisid teda tagant.

„Võite üles tulla,“ vastas rooduülem, käskides meil jääda edasi põõsaste varju.

Vaenlase mehed lähenesid pikkade samumudega. „Lipukandja“ viskas püssi rooduülema jalgade ette.

„Anname endid vangki.“

„Kas talu on tühi?“

„Ja. Pärts tühi on.“

„Valetad.“

„Jumala eest! Pärts tühi kohe.“ Arvult kõik 13 meest hakkasid uuesti vehkima kättega ja seletama. Talus polevat enam ühtegi meest peale nende kes seal pikali maas.

„Tahame nüüd minna teie poolele.“

Nad tahtsid hakata edasi minema. Neil paistis olevat tahe pääseda meie liini taha nii ruttu kui vähegi võimalik.

Olin oma binokli annud rooduülemale, kes uuris sellega talu ümbrust. Ta puudutas mind õlast ja näitas alla heinamaale, kus liikus midagi põõsaste varjus. Talust eemale sattunud vaenlase sõdur hiilis seal majade poole, põigeldes põõsaste varjus edasi. Ta ei näinud teadvat, et maja oli juba tühi oma meestest.

Õieti sihtimata vajutasin päästikule, mõeldes kõigele muule, ent mitte sellele, et pean praegu tapma inimese. Läbi väikese suitsukirmitise oli näha ülespoole viskuvaid käsi. Kevadrohelisele heinamaale jäi lebama üksik kogu mingi halli mügarikuna.

Saime Panklidist suure „soomuse“: kuulipilduja ja rühma kogu varustuse — riie-tuse, toidu, relvad ja laskemoona, ning muule lisaks 13 vangki, kes õhutasid meid kiiremale liikumisele, et pääseda liini taha. Koiva kaldal polnud neil aega lahtiriietuda, nagu tegime meie. Kõige riie-tusega sumati veest läbi ja oldi valmis meidki kas või seljas edasi kandma, et aga rutem pääseda edasi.

Järgmisel päeval olime tagasi Panklidis kogu oma 3. polguga. Talu oli tühi. Polnud mõtet siin enam pikemalt peatuda, marsiti edasi Smilteni poole. Vaenlane oli öösel ära viinud meie kuulidest surmasaanud, ainult punasega märgitud õuemuru reetis langenute arvu.

Sammusin üle heinamaa väeüksusele järele. Pruun mügarik oli alles lopsakalt sirguvas heinamaa rohus. Ta oli langenud selili väljasirutatud kättega nagu ristilöödu, avali silmadega vastu sinist taevast. Siinsamas sahistas noori kevadlõhnalisi lehti vana suur arumaa kask.

S. B.

DJÄTNOVA VALLUTAMINE.

J. H. Kadastik.

11. okt. 1919. a. määrati mind 8. jalaväepolgu ülema käsutusse, kus mind omakorda määrati 10. roodu nooremaks ohvitseriks. 8. jalaväepolk oli siis Lätimaal, Marienburgi (Aluksne) taga, ja liikus parajasti määratud rindelõiku. Selle tõttu polgu üksikuid osi tuli otsida. Oma 10. roodu leidsin siiski õige pea üles ühe küla-preestri elamus. Järgmise päeva varahommikul algas jälle edasilikumine vaenlase suunas. Õhtuks jõudsime Katleši mõisa, kuhu oli saabunud juba ka polgu staap. Peatusime töölistmajades, mis asusid umbes poole kilomeetri kaugusel teistest hoonetest. Oli pärts mugav ja soe tuba pererahval, sest oli küpsetatud parajasti leiba, ja see lõhnas nii isuäratavalt. Anti meilegi seda maitseta. Vaevalt aga olime saanud heita puhkama, kui ilmus käskjalg polguülema kirjaga, milles kästi roodu ülemal viibimata ilmuda polgu

staapi. Aimasime juba, mida see kutse tähendas. Lootsime siiski, õigem tahtsime loota, et ööpuhkus siiski ehk jääb häirimata. Roodu ülem saabus õige pea tagasi, tuues polgu ülema kiire käsu: „Vaenlane on õhtul Djätnova külasse tunginud ja Katšanovi üksiku jalaväepataljoni sealt välja surunud, kelle mehed jooksnud laiali. 10. roodul tuleb Katšanovi pataljoni riismed kokku koguda ja hommikul vaenlane Djätnovast välja lüüa.“

Nii sattusin juba teisel polgus viibimise päeval lahingusse. Roodu ülem määras minu käsutusse rühma sõdureid (40 meest) ja ühe auto-maatpüssi (Lewiisi), ja käskis täiendada rühma ridu laialijooksnud Katšanovi meestega ning asuda kohe ülesande täitmisele.

Rünnaku lähtekohaks oli määratud Untina küla, mis asus umbes kilomeetri kaugusel Djät-

novast. Rünnak tuli korraldada piki rinnet, kuna roodu teine osa oli määratud meie toetuseks paremalt tiivalt. Oli kesköö, kui asusin oma ülesande täitmisele. Kuusirp heitis vähest valgust. Katleši mõisast Untina küläni oli metsatee. Liikumine vaenlase lähiduses pidi sündima teatava ettevaatusega. Saatsin mõned piilurid ette. Teel kohtasime veel mõnda redussepagenud Katšanovi meest, keda võtsime enestega kaasa. Viimased seletasid, et Djätnova külades asuvat tugev vaenlane, kes neid sealt õhtul löönud välja.

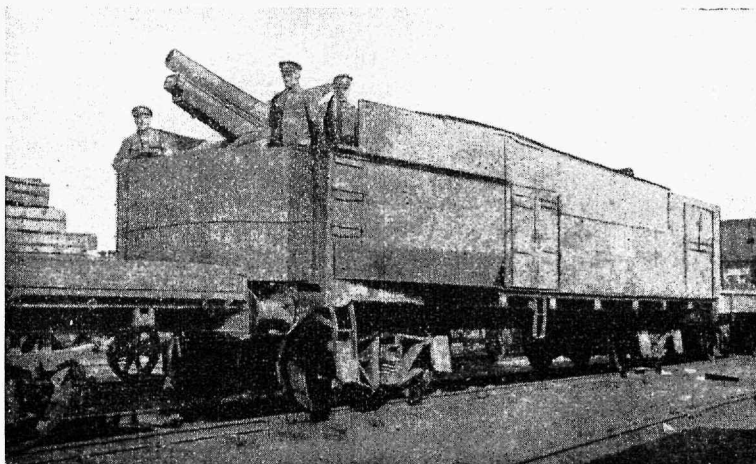
Jõudsime takistusteta Untinasse, kus algasime oma ettevalmistustega. Kõigepealt tuli muretseda selgus vaenlase jõudude ja maastiku kohta. Luuretegevus ei annud selleks kahjuks kuigi palju andmeid ega tulemusi. Maastik igatahes ei tootanud meile midagi head, kuna Djätnova asus kõrgel mäenõlvakul, keset lageidaid põlde.

Liikuda tuli kogu aeg vastumäge. Kohalikud vene elanikud ja Katšanovi pataljoni mehed aga tundsid õnneks hästi võimalusi, kuidas vaenlast rünnata kõige soodsamalt. Kasutasin neid andmeid.

Oli väike aovalge, kui andsin meestele käsu rivistumiseks. Kokku oli 60 meest, koos Katšanovi meestega. Meeleolu oli kõigil tõsine, tavaline nali nagu kuivas huultel. Täienduseks saadud 20 Katšanovi pataljoni meest, kelle meelekindluses kahtlesin, paigutasin oma sõdurite vahele. Kui veel mõned vajalikud korraldused tehtud, laususin meestele meelega töstmiseks:

„Meie peame täna vallutama eelseisvad külad. Ja meie vallutame need. Võib küll olla, et mõnele meie hulgast vast ei tõuse päike täna enam, aga meie võit saagu päikesetõusuks neile, kes meie seljataga... Täidame kõik vapralt oma kohust! Kiire tegutsemine viib võidule. Sellepärast edasi!“

Algasime liikumist, algul kolonnis, paremale poole metsaservale. Umbes pool kilomeetrit Djätnovast, kui küla hommikuhämaruses meile juba selgesti paistis silma, paiskusime ahelikku. Võtsime otsesuuna küla peale ja hoidsime sidet. Vaenlase poolel valitses saladuslik vaikus. Olles külast veel umbes veerandkilomeetri kaugusel, kõlas äkki üksik vaenlase lask. See oli vaenlase valvesti märguanne. Katšanovi mehed langesid kui rabatult kõhuli ja neid tuli juba sündida

L.-r. Soomusrong Nr. 2 suurtükikplaatvorm „Uku“ Vabadussõjas, suvel 1919. a.

edasiliikumisele. Ometi ei võinud meie kauem enam nõnda edasi liikuda, kuna võis arvata, et hoiatatud vaenlane igal hetkel oma automaatreilvad paneb tööle. Meie kiire rünnak võis seda ainult veel pidurdada. Käskisin seepärast, hoolimata avarast vahemaast, rünnata küla tormijooksuga. See oli meestele tõsiseid pingutusi nõudev ülesanne, sest jooksta tuli palju ja kogu aeg vastumäge. Jõudes külla ja tormates koos meeskonnaga piki külavaheteed edasi, saatsin mõned sõdurid majadesse andmeid hankima. Nad teatasid varsti, et vaenlane olevat põgenenud ruumidest kabuhirmus, jättes maha isegi saapaid ja teisi asju. Külas olivat õõbinud kaks vaenlase roodu. Tungisime edasi, olles teadlikud, et vaenlase vastulööök ootab meid küla vastasserval, kus olid kaevikud. Nii ka sündis.

Vaevalt olime jõudnud läbistada küla, kui meid võeti kuulirahega vastu. Automaatreilvi vaenlasel õnneks ei olnud. See oli neil nähtavasti purunenud, sest ühe maja õuel leidsime vaid ratastega aluse. Tule intensiivsus aga tõendas, et vaenlasi oli rohkearvuliselt. Meie meeskond paiskus majade vahele ahelikku ja hakkas vastu tulistama. See aga ei saanud olla nii tugev kui vaenlasel. Mehed veel hingeldasid jooksmisest vastu mäge. Pealegi olid mõned Katšanovi partisanid lahkunud omavoliliselt.

Djätnova moodustus õieti kahest külast, mis üksteise kõrval. Küla oli hoonete- ja aedade-rikas ning suur, nagu tavaliselt vene külad seda on. Lahingtegevus kinniste hoonete ja tarade vahel võis vaenlasele kergesti võimaldada ümberhaarangut, kuna ta pealegi oli ka jõulises ülekaalus. Tema liikumisi oli raske jälgida. Eksitasid ka lasud, mis hoonete vahel kõlasid mitmesuunaliselt. Seepärast jäin valvama seistes, kuna meeskond tulistas lamades. Vaenlase

tuli paisus veelgi intensiivsemaks, nende kuulide-rahe hakkas muutma suunda. Oli tunne, et nende paremalt tiivalt kavatsetakse meid ümber haarata. Pääsesin päris õnnekaupa ühe vaenlase kuuli eest. Nimelt oli üks vaenlase sõdur kõrvaloleva tara kaudu hiilinud minu seljataha. Meie vahemaa võis olla vaevalt veel 20 meetrit. Kui märkasin, oli mees mind juba „kirbule võtnud“. Äkki sähvatas mul peas mõte ja hüüdsin ägedusega:

„Ära tulista omi!“

See hüüe viis vastase kohmetusse. Samal ajal võtsin ta omakorda kirbule. Kõlasid üheaegselt lasud. Vastane kadus tara taha, tema kuul lendas minu kõrva äärest mööda.

Andsin kohe oma rühmale käsu tagasi tõmbuda majade vahelt ja asuda aedade taha kae-

vikuisse. Samal ajal toetas kergekuulipilduja Lewiis meeskonda oma tulega, millel oli mõju vaenlasele. Vaenlase tegevus muutus kohe loiumaks. Ta laskurid jätsid ükshaaval külata-guse kaeviku maha ja eemaldusid naabriküla, Aksjenova-Gora suunas. Tulevahetus siiski aga kestis veel edasi. Lewiis lakkas ka ootamatalt töötamast. Oli karta, et vaenlane muutub uuesti aktiivsemaks. Seda aga ei juhtunud. Äsjavallutatud külla ilmus varsti ka roodu ülem leitn. Peep ja 3. pataljoni ülem al-kapt. Eller. Viimaselt palusin korraldust, et toodaks kohale kuulipilduja, mis ka sündis.

Djätnova oli vallutatud.

Kuid kolmele meie hulgast ei tõusnud päike enam kunagi... Nad jätsid oma elu isamaa eest!

„Vana Halli“ surm.

J. Pert.

Soomusrongimehed vahest mäletavad „Vana Halli“ — teda juba siis vanaldast, nässakat, hallihabemega sõjakaaslast, keda omavahel hüüti nii ega teatudki, kuidas oli ta õige nimi. „Vana Hall“ oli sõnakehv, istus tavaliselt suurtüki kõrval suurtükiplatvormil. Kui dessantmehed läksid dessanti, siis silitas ja nühkis ta suurtükitoru, minejatele nagu troostiks ja julgustuseks, et — küll meie teid aitame oma suure ja võimsa pilliga...

„Vana Halli“ selle toimingu kohta olid kõik teadlikud, ja iga dessant, rongilt teele asudes, piilus tagasi suurtükiplatvormile, et kas „Vana Hall“ on omal kohal. Ta oli nagu viimane tervitus lahkujatele, et küll kõik läheb hästi... „Vana Hall“ aga ei puudunud kunagi, ja siis oli minna kuidagi kindlam, et küllap parajal hetkel patarei põrutab sekka, kui see juba tuld polnud vare-malt ette avanud.

Väsimatu „Vana Hall“ oli sümboliks, et kogu rong elab ühist elu ja tuikab ühes patarei dessantmeestega ning kuulipilduritega, ja vastupidi.

Kuid „Vana Halli“ endaga olid kõnele-nud vähesed. Teda peeti nagu vanaks — koosnes ju rongi meeskond peamiselt noor- test, ja ka ta ise ei otsinud sõjakaaslastega lähemat südamesõprust. Oli aga ilmne, et ta kogu oma südame ja meeltega kuulus vaid rongile, oli selle ühispere lihaks ja vereks.

Kui meie viimaks laiali läksime, ei tead-nud meist keegi, mis teda ootab tulevikus, ja kuhu just minna. Mis sai „Vana Hallist“ Vabadussõja järele, ei tea lähemalt keegi. Ka tema oli käinud endale haljast oksa siin ja seal otsimas, oli kätt ulatanud ja samme seadnud laia maailma lahke õnnenaeratuse järele, kuni ta leidis enese isa-ema ütis suureküla karjamaal, kust viis mööda tava-line metsatee. Mul tuli ikka sõita seda teed, kui käisin külastamas isakodu.

Ei oodanud „Vana Halli“ ka popsikodus kodusoojus. Ta mattis siin oma ema, isa oli tal juba ammu surnud, ja ta jäi siin üksinda elades veelgi hallimaks ja vaikse-maks. Ei tulnud ta välja külavahele, ei nähtud teda ilusatel suveõhtutel jaamas, ku-hu rahvas kogunes ümbruskonnast. Poodis-ki ta käis nagu salaja, kandes oma isa va-nu riideid.

Ainult külapoisse ja kraavilõikajaid käis sügisõhtutel vahest ta juures kaarte mängi-mas — „Vana Hallil“ polnud selle vastu midagi, ta ise vaatas mängijaid tavaliselt pealt, vahetevahel õpetades: „Meil rongil mängiti nii...“, aga kui tuju tõstmiseks poistel olnud kaasas „vabariigi valget“, siis „Vana Hall“ särtsunud veel nagu valgumih- kel, kinnitades vaid, et ta on „suuri lahinguid läbi teinud... väga suuri lahinguid.“

Kus ja kudas need olnud, kuidas neid löödud, sellest „Vana Hall“ vaikinud alati targa. Kuid öeldud lausest jatkunud ikka,

et „Vana Halli“ autoriteet oli jälle kõigutamata. Nii ta elas. Üksinda, viletsalt, kannatades puudust, vaheti ka külma. Inimlike murede ja muretuste vastu oli ta nagu kurt — nimelt enda eest. Ta oli harjunud suurte aegade puudustega, ja hiljem oli talle kõik üks-kõik.

Tee viis mind jälle kodutallu. Kõndida oli libe. Tuiskas. Langes esimene lumi. Oli külm. Mõõduisin „Vana Halli“ ütist. See oli veelgi rohkem vajunud upakile, õlgkatusest oli osa tuulest äraviidud...

Kui palju kordi linnast sõites ja tema ukse eest mõõduides leidsin ta oma üti akna all istumas, nagu just mind ootamas. Minu „tere“ võttis ta vastu harilikult isaliku näeratusega. Siis jäin ma rinnuli aia najale nõjatuma ja asusin jutustama linna uudiseid. „Vana Hall“ tossutas piipu ja vaatles minu juttu kuulates taeval uitavaid pilvi. Kui jumalaga jätsin, et edasi rutata, piilus vana mulle järele, kuni silm ulatas.

Kõige selle juures meie ikka veel tundisime sama, mis kunagi aegade eest soomusrongil...

Täna aga ruttasin „Vana Halli“ ütist mõõda. Teda polnud näha ja mind kiirustas külm. Õhtu hilja isatalus ahju kõrval soojas istudes, hakkas koer õues haukuma ja ei tahtnud vaikida. Teenija läks viimaks õue ja seletas tagasitules, koer aina vahib õuevärava taha ja haugub, justkui seisaks seal keegi. Haarasin varnast kasuka ja läksin vaatama. Kopli värava juures, rinnaga vajunud vastu aeda, lebas poolkülmanuna „Vana Hall“...

„Jumal hoi, mis on sinuga!“ sõnasin ehmunult ta juure jõudes.

„Miks sa ei tule tuppa!“

„Vana Hall“ püüdis naeratada mulle, kuid mulle oli kohe selge, et temaga pole kõik korras.

„Aed on mulle kõrgeks kasvanud! Aed on mulle juba liialt kõrge...“

„Sa oleksid siia ju ära külmanud!“

„Ära külmanud...“ kordas „Vana Hall“ jälle naeratades — ta oligi ju külmanud.

Aitasin ta üle aia ja teda käe alt toetades tulime tuppa. Sai tehtud kõik, et „Vana

Halli“ külmetusest õnnelikult üle aidata, et vältida halbu tagajärgi.

„Mõnda aega juba tundsin naha all ja kontides nagu külma. Esimene külm murdis mu ütikesest läbi... Tahtsin alles esimese lumeteega tuua endale kütist. Ma kardan, et olin vististi küll haige, kui asusin teele. Ja näe, teel lõppeski jõud... Nägin, et tulid linnast... Tahtsin kuulda uudiseid... Näe, sõda... Need asjad ei annud hingerahu... Kas...?...“

Selle küsimuse juures vaikisime kõik, vaikisime, nagu oleks meie vahelt must nukrus äkki jooksnud läbi. Pakkusime „Vana Hallile“ kõike, mis oli käepärast: kuuma teed ja mett, ning süüa. Pea arvas ta, et on juba jälle tugev. Rakendasime viimaks hobuse ree ette, ladusime haokubusid peale ja asusime „Vana Halliga“ nende otsa. Sõitsime tema „kodu“. Seal kütsime ahju soojaks. „Vana Hall“ vajus oma nagisevale voodile. Alles nüüd mõistsin, et temaga on lugu vägagi tõsine. Ta hingas raskelt, ja ta silme värv muutus.

„Sa oled ju puruhaige.“

„Ei, see pole midagi, see on niisama...“ püüdis ta vastu vaielda.

„Sulle peaks tooma arsti.“

„Arsti!“ Ja „Vana Hall“ tegi kõik, et mu üle naerda.

„Kõnele uudiseid...“ algas ta uuesti. „Kuidas nendel Soomes läheb...?“

Ma asusin jutustama, et kõik lõpeb veel hästi. Aga ma märkasin, et „Vana Halli“ olukord muutub kiiresti halvemaks. Palavikupiisad tekkisid ta palgeile ja ta hingamine muutus üha raskemaks. Kui vanale

Soomusronglasi-kuulipildureid Vabadussõja algul.

kahurimehele tahtsin ma jutustada midagi eriti head ja algasin:

„Mis viga nüüd sõdida. Nüüd kahurid läsevad üle saja kilomeetri...“

„Kas meil on neid?“

„On. Maa südamest võid otse kaitsta oma riigi piire.“

„Nii on hea piire kaitsta,“ kinnitas „Vana Hall“.

„Jah, nii on hea sõdida... Meie viisi sõdimine on juba muinasjutt...“

„Ja kujutame, meie tegime selle muinasjutu kaasa!“ arvas „Vana Hall“. „Kuid säärases uues patareis tahaks teenida! Aga kuidas seal on sihtimisega?“

„Lennuk on selleks kaugel ees...“

„Selle lennukiga tahaksin kaugel ees olla...“ ja „Vana Hallil“ oli rõõmsam.

„Kujuta ette,“ jätkas ta hingeldades, „mul oli nii raske ja hirm jälle, et mis saab

meie lastest, kuidas need end ka kaitsta saavad?“ Ta kõneles meie lastest — kuid meil kummalgi polnud ju lapsi... .

Siis tõmbas ta mind endale hästi ligi ja pool sosistades kõneles:

„Mina olen nüüd ka patarei ülem, mis läseb üle saja kilomeetri. Eluäeg pidin ootama, aga nüüd olen lõpuks siiski ülem. Võin tulistada nii palju kui soovin. Nüüd asun oma patareiga kohe jälle tegevusse. Liialt kaua olengi möödasaatnud niisama.“

Ahi küedes. Ütt muutus kiiresti soojaks. Kuid „Vana Hall“ jäi aina vaiksemaks. Ahjutule valgusel istusin „Vana Halli“ voodi ees. Ta hingeldamine muutus üha raskemaks, veelgi vaiksemaks — kuni ta vaikis üldse. Külma tarretus valdas minu. Oli kindlasti südaöö. Olin surnuga, meie „Vana Halliga“ ainuüksi.

Julgeolekukaitse üritusi Narvas märtsis 1917.

A. Laaneväli.

Revolutsiooni puhkemine Peterburis sai Narva linnavalitsusele teatavaks 1. märtsil (van. kal.). Kuigi Narvas ei olnud veel märgata, et kohapealsed revolutsionäärid hakkaksid teotsema, tolleaegne linnavalitsus ometi pidas tõenäoliseks, et revolutsiooni-laine ei jäta puutumata ka vana Narvat. Oodati suure pinevusega Peterburist juhtnööre, et teotseda vastavalt nendele. Kuna neid ei saanud, siis linnavalitsus pidas sobivaks asuda teotsema enda algatusel. Oli ette näha tsaariaegse politsei kõrvaldamist, ja et võim ei läheks tänava kätte üle, siis tuli midagi võtta ette kodanike julgeoleku ja varanduse kaitseks. Kui 2. märtsil veel mingisuguseid juhtnööre pealinnast ei saanud, siis tolleaegne Narva linnapea A. Ossipov ja linna politseimeister Bohemski kutsusid raekotta kokku organisatsioonide esindajate koosoleku.

Narva oli nendel saatuslikel päevadel erilises olukorras. Seal oli rohkesti töölistmassi, kelle poliitilised teekspidamised revolutsiooni puhkemisel läksid diametraalselt lahku tsaarirežiimi suunast. Siis oli Narvas veel rohkesti sõjaväge, kes revolutsiooni puhkemisel tekitas ka paljudes teistes Venemaa linnades tõsise olukorra rahulikele kodanikele, kuna sõdurite hulgas kadus distsipliin ja vabadusest saadi nii aru, et nüüd on paras aeg hakata rüüstama ja riisuma rahulikke kodanikke. Nendele kahele asjaolule lisandus Narvas veel kolmas: rahvuslik sallimatus

estlaste ja venelaste vahel. See ei annud revolutsiooni esimestel päevadel küll end tunda, kuid hiljem koorus rahvusküsimusest välja mitmeidki teravaid ja rasketilahendatavaid probleeme.

Need olukorrad ja asjaolud olid linnavalitsusele kõigiti selged. Seepärast otsustati koosolekul asutada palgaline rahvamihits. Veel hilja õhtul koostati eriline üleskutse kodanikele, milles paluti hoida korda linnas ja teatati ühtlasi, et omavalitsus on asutanud miihitsi, kes asendaks tsaariaegse politsei. Kuna öösel enam trükkikojad ei töötanud, siis üleskutset sel ööl ei saanud trükkida ja ka hiljem seda ei tehtud, mispärast selle koosoleku otsused ei saanudki teatavaks laiematele hulkadele, nagu see oli kavatsatud.

Sündmused arenesid aga kiiresti. Revolutsiooni üheks üldiseks nähteks oli tsaariaegse politsei kõrvaldamine ja vangide vabastamine. Seda tehti ka Narvas. 3. märtsil kogunes jõuk sõjariistus revolutsionääre raekotta, kus asus Narva politseivalitsus. Kantselei sisseseade purustati, arhiiv toimetati Raekoja platsile ja põletati ära, kuna kõik vangid vabastati. Niisama tehti ka Kreenholmis, kus asus oma iseseisev politsei ja vangimaja. Muidugi vangistati ka omavalitsuse- ja politseijuhid, kes aga hiljem siiski vabastati. Kuna vangist vabanes ka terve rida kriminaalkurjategijaid, kes võisid hakata

revolutsioonivabadust kasutama selleks, et jatkata juba õigusega endi elukutset, siis oli kohalikel seltskonnategelastel päris selge, et midagi tuleb ette võtta korra ja julgeoleku kaitseks linnas; pealegi oli päris selge, et omavalitsuse algatusest miilitsa asutamisel ei saa asja.

Üksikute seltskonnategelastel oli läbirääkimisi energilise koolitegelase Richard Eichelmanniga, et viimane püüaks organiseerida „vabatahtlikku kodanlist miilitsat”. R. Eichelmann oli rohkem teo- kui sõnainimene ja ta asus ilma pikemata teotsema. Kuna omavalitsus püüdis samuti ikka veel luua palgalist miilitsat, siis tekkis sellest omavalitsusega keerulisi vahekordi. Peterburi kubermangu politseikomissar andis Narva linnapeale volituse linnamiilitsat organiseerida Narvas (teatavasti Narva linn al-

Kujunes välja mingi politseiüksus, mis hiljem muutus aga puhtakujuliseks punakaardiks, mis allus täiel määral juba revolutsioonilise liikumise äärmisele vasaktiivale, kus eesotsas olid Eesti tuntud pahempoolsed Jaan Anvelt ja Viktor Kingissepp.

Narva omakaitse esimene faas oli õieti tähtsam, kui mitmed hilisemad. Sellesse oli koondatud kogu Narva seltskonna tahe, rahvusele vaatamata. 3. märtsil ei kõrvaldatud mitte ükski Narva linna politsei, vaid ka agulite politsei. 1917. a. algul nimelt ei kuulunud suured agulid ühes tööstusrajooniga linna administratiivpiiridesse. Kuid nendel suurtel agulitel oli siiski oma politsei, kes kõrvaldati samuti.

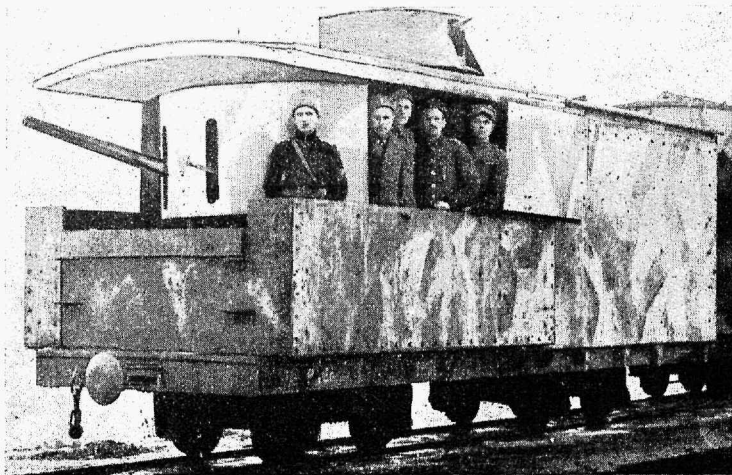
Joaoru linnaosa moodustas juba mitu aastat enne revolutsiooni puhkemist mingi iseseisva

Meie kaitsekaevikuid Lõunarindel, Irboska kindlustatud positsioonil, Riia—Pihkva kivitee ääres, suvel 1919. a.

lus tol ajal administratiivselt Peterburi kubermangule). Vastavalt sellele volitusele hakkas ka linnapea A. Ossipov teotsema ja püüdis kõige pealt võtta üle nn. Eichelmanni miilitsat, kuid Eichelmann ei kavatsenudki alluda omavalitsuse kavatsustele, vaid ta töötas Seltskondliku Komitee juhtnõuroidel. Seltskondlik Komitee oli aga omakorda teiseks administratiivvõimuks Narvas ja kutsuti ellu kohe pärast revolutsiooni puhkemist. Eichelmanni vabatahtlik rahvamiilits pääsis aga lõpuks võidule ja E. energilise teotsemise tulemusena linnapea koguni tagandati linnakomissari kohalt ning sellele kohale kinnitati R. Eichelmann. Kuni 1. aprillini tegutses vabatahtlik rahvamiilits tõepoolest vastavalt tema nimele. Hiljem aga muutus vabatahtlik korralvalve kohustus inimestele koormavaks ja siis hakati juba maksuma miilitsanääridele ka palka.

administratiivüksuse, kus juhtiv võim oli koondatud „Joaoru Majaomanikkude Seltsi” kätte. Eestimaa kubermneri Korostovetsi ettepanekul tsaariaegne siseminister oli annud seltsile erilisi õigusi. Selts pidas enda kulul ülal isegi politseid, korraldas tänavaid, tegi kanalisatsiooni jne. Tulusid saadi selleks maksude näol, mis oli jaotatud Joaoru majaomanike vahel vastavalt nende kinnisvarade väärtusele ja tulukusele. Revolutsiooni puhkemisel kõrvaldati ka Joaoru Majaomanike Seltsi politsei. Kuna kardeti korratuti tänavail, siis 3. märtsi õhtupoolikul seltsi esimehel J. Laosil oli kõnelus olukorra üle Jaan Anveltiga, kes oli revolutsioonilise liikumise nimees kohapeal. Anvelt soovitas, et selts püüaks algul iseseisvalt lahendada oma linnaosas kodanike julgeoleku ja korralvalve probleeme. Kuigi Anvelt ei uskunud, et midagi erakordset

Kitsarööpmeliste soomusrongide suurtükiplatvorme Vabadussõjas, suvel 1919. a.

võiks juhtuda, mis riivaks kodanike julgeolekut, kuid siiski ta ei pidanud üleliigseks ettevaatuse abinõude kasutusele võtmist. Kuigi Anvelt küll julgustas ja rahustas seltsi esimeest J. Laost, oli ometi selge, et revolutsiooni kohapealne ninamees ei pidanud sugugi võimatuks üllatusi kahtlaselt elemendilt, kes said vabadusest hoopis isemoodi aru. Öhtu oli juba käes ja seepärast polnud võimalik suuremat koosolekut kokku kutsuda, et ühiselt arutada korravalve küsimust. Esimene öö taheti korravalve asja lahendada lihtsustatud kujul. Seltsi esimees J. Laos kutsus kokku juhatause liikmed, et nendega pidada nõu. Mõttevahetusel juhatause liikmete vahel jõuti otsusele, et juhatus võtab esimesel ööl Joaoru linnaosas korravalve ja julgeoleku kaitse ülesanded endale. Asi lahendati nii, et kolm juhatause liiget täitis korravalve ülesandeid linnaosas pool ööd ja järgmine kolmik teine pool ööd. Relvi seltsil ja ka juhatause liikmetel mingisuguseid ei olnud ja öhtul osutus võimatuks neid kuskilt hankida. See ei valmistanud aga erilist tuskat. Juhatause liikmed olid kõik üsna tugevad mehed. Leiti, et paras kaigas on küllaldane hulguste ja korrariikujate taltsutamiseks. Muretsetigi tugevad kaikad relvadeks ja tunnusmärkideks, seoti valge side ümber käevarre. Olnud külm märtsi öö. Linn olnud täiesti vaikne ja kaigastega varustatud omakaitsejail ei olnud öö kestel vähematki vahejuhtumeid. Sel ööl olid Joaoru majanomanikud ka ainukesed korravalvurid linnas, sest mujal linnas ei suudetud nii kiiresti veel midagi ette võtta kodanike omakaitse korraldamiseks.

Järgmisel päeval, s. o. 4. märtsil seltskonnategelaste palvel alustas juba tegevust R. Eichelmann. Eichelmann isiklikult astus kontakti gümnaasiumi ja kommertsgümnaasiumi vanemate klasside õpilastega ning kutsus neid raekotta. Mõlemas koolis töötasid erilised ringid, mis tege-

lesid ka sõjalise õppusega. Nii tegutses gümnaasiumis pikemat aega poiste grupp sõjalise õppusega. Relvi andis poistele Narvas viibiva ühe väeosa ohvitser salaaja, kuna ametlikku luba väeosa ülem selleks vaevalt oleks annud. Ka oli Eichelmannil varemalt koolipoistega hea kontakt, mispärast koolipoisid olid kohe nõus järgnema tema kutsule. Koolipoisse pealegi võis usaldada, kuna igasugune juhuslik element, kes hiljem pääsis miilitsasse, hakkas kasutama miilitsanääri nime ja võimu selleks, et teostada rüüstamisi ja

vägivalda rahulike kodanike kallal, kelle varandust ja julgeolekut nad olid määratud kaitsma.

Raekotta kogunes 40 kuni 50 õpilast, kellele siis Eichelmann andis lähenemiseid korravalve ja julgeoleku teenistuse ülesannete kohta linnas. Moodustati erisalgad, kes veel samal öhtul asusid täitma patrulliteenistuse kohustusi. Koolipoistele anti ühtlasi relvad välja. Relvi saadi peamiselt sõjaväest Eichelmanni tutvuse ja energilise tegevuse läbi. Poistele tehti ülesandeks võtta tänavail kinni kõik kahtlastena näivad tüübid ja toimetada need Eichelmanni juure. Tunnumärgiks oli poistel valge lint käevarrel ja punane kitsas lint rinnas. Hiljem anti välja ka vastavad tunnistused, kuid vähesed koolipoisid said neid üldse, kuna koolipoisid täitsid vabatahtlikult omakaitse ülesandeid vaid paari nädala ümber, millise aja jooksul moodustati miilits ümber. Et koolides ei tekiks arusaamatusi selles, miks õpilased puuduvad, siis Eichelmann pöördus kohe vastava palvega koolide juhatajate poole ja palus ajutiselt vabastada vanemate klasside õpilasi koolitööst. Nii oli õpilaste vabastamine koolitööst arutusel 5. märtsil gümnaasiumi õppenõukogus. Õppenõukogu otsusest nähtub, et omakaitse ülesannetes viibivad õpilased vabastati üksmeelselt koolitööst.

Sellest omakaitse kohustusest ei võtnud osa ükski mitte eestlased-õpilased, vaid ka venelased. Esimestel päevadel koolipoisid toimetasid vanglasse tagasi terve rea neid isikuid, kes vabastati esimeses revolutsiooni tuhnas vanglast. Kuigi koolipoisid vabastati juba märtsi keskel omakaitse kohustustest, töötas vabatahtlik miilits-omakaitse veel vastavalt nimele kuni 1. aprillini. Vanemad inimesed aga, kes siis võtsid noortelt üle korravalve ja julgeoleku ülesanded, hakkasid nõudma tasu. Algul püüdis Eichelmann meestele küll seletada, et seda tööd peaks tege-

ma tasuta, kuid kuna kohustuste koorem muutus suureks ja nõudis militsionäridelt palju aega, mis takistas neil igapäevast töökohustust täita, siis oldi sunnitud vabatahtlikku miilitsat muutma palgaliseks miilitsaks, mis juba vastas politseile. See üleminek toimus 1. aprillil, mil lisest kuupäevast alates hakati maksma poliitsa palka. R. Eichelmann määrati pärast miilitsa organiseerimist linna komissariks, kuna palgalise miilitsa ülemaks jäi Sarap. Sellega lõp-

pes ka omakaitse esimene periood Narvas. Järgmine periood sai alguse 1917. a. sügisel, millal palgaline miilits oli muutunud punakaardiks ja ei suutnud takistada korralageduse tekkimist linnas, mis pärast kodanikuõli oldi sunnitud tõstma üles vabatahtliku omakaitse üksuse asutamise küsimuse. Selle võttis jälle üles Joaoru Majaomanike Seltsi juhatus, kes asus kaigastega omakaitse ülesandeid täitma ka 1917. a. märtsis.

Võitlustes Jamkina küla pärast.

A. Kuldkepp.

Kuperjanovi Partisanide Pataljoni asudes Pihkva taga Porhovi rindel meie 4 rood paiknes augustis 1919. a. Jamkina külas — pataljoni reservis; roodu koosseis oli tookord 97 tääki, ühe raske- ja kahe kergekuulipildujaga. Pataljoni ülemaks oli kapit. J. Unt ning langenud roodu ülema kapit. Piipi asemele oli alles tulnud roodu leitn. Hansen.

Paari päeva kestel olime endid üsna mugavalt korraldanud — habemed aetud ja pesugi pestud. Oli kavatsus pärast õhtueinet kohe heita puhkama, kuid siis saime ootamatult käsu riietuda kiirelt ja rivistuda. Rood rivis, teatas roodu ülem meile liikumise suuna Porhovi peale, kus pidime rindel vahetama ühte Põhjakorpuse väeosa. Samal hetkel kostis meie vasakult tiivalt, umbes paari kilomeetri kauguselt lahingumüra, mis järjest kaugenes meie tagala suunas. Roodu ülema tegi see ikka ja rohkem närviliseks, sest peagu kogu rood tundis instinktiivselt, et meie tagalas ei ole enam asjad korras ja et midagi erakordset on leidnud aset.

Ka uus roodu ülem tuli sarnasele otsusele ja peagi asusime teele sootu teises suunas — meie tagala poole...

Küla nimetust ei mäleta, kuid vist olime maha käinud umbes 7 km, kus meile ratsutas vastu meie pataljoni ülem ja teatas, et see olnud viimne moment kus meie veel läbi pääsesime; kui oleksime viivitanud veel vähekenegi, oleksime sattunud vaenlase kütüsi. Läbi küla põgenesid põhjaläänearmeelased, kes oldi meie vasakul tiival jätnud kaitseliini maha. Nende kannul tormas vaenlane, kes iga silmapilk võis jõuda külla. Õhtu oli muutunud üsna pimedaks. Pataljoni ülem, kes varemalt

oli meie roodu ülemaks, võttis nüüd roodu juhtimise enese peale. Millegipärast lähenes rood külale endiselt kolonnis ning roodu moonavoor, köök, kuulipildujad ja padrunikastidliikusid taandumise tõttu samuti endiselt roodu ees. Külale laskekauguseni jõudnud, avas vaenlane, kes juba jõudnud sinna, meile ägeda püssitule. Meist sai vist 3 meest haavata. Osa hobuseid, ehmu-des ootamatusest, tormas siia-tänna laiali, mehi ja koormaid ümber paisates. Üks osa hobuseid sai kohapeal surma. Vast varendtunni jooksul oli vaenlasel aga juba tuli ahjus. Neil õnnestus aga tuldud teed tagasi põgeneda. Asusime neid jälitama ühes osa vahepeal kogunenud põhjaläänearmeelastega. Vallutasime uuesti Jamkina küla, ja asusime kaitseliinile lõunapoole küla, kus kaevasime väiksed lamamiskaevikud.

Vangilangenud andmeil olla neid olnud 80 mehe ümber.

Õo mõõdus rahulikult. Ainult kaugelt paremalt kuuldus varahommikul mõni granaadimürtsakas. Kaldusime juba arvamiselle, et nii jääbki, et ka vaenlane ihkab puhkust.

See lootus aga jäigi ainult lootuseks. Vaevalt hommikeine lõpetanud, avas vaenlane, kes vahepeal oli kergepatarei toonud vasakule metsa, sealst meie seisukohtadele õige tugeva granaadi- ja šrapnellitule, pidevalt umbes kahe tunni kestel. Mürsud langesid õnneks vasemale küla äärsele lagendikule, meie kaevikute ette ja lähedusse ning oldi meile kahjutud. Mõned mürsud langesid ka külla, kuid ka kahjutult. Pärast kahetunnilist pommitamist asus vaenlane umbes 500-mehelises kolmes tihedas ahelikus, raskekuulipildujate toetusel,

meid ründama tiivahaaretega. Meie ei suutnud sarnasele tugevale survele enam panna vastu ja olime sunnitud taganema kuni paar kilomeetrit tagapool asuvasse külla. Seal tuli meile vastu meie 3. rood roodu ülema leitn. J. Soodla juhtimisel. Nüüd paisati mõlemate roodude mehed ahelikku vastulöögi andmiseks vaenlasele. Vaenlane sattus algul kabuhirmu ja põgenes kiirelt tulduid teed Jamkina küla sihis, kuid peagi ta toibus ja asus vastupanule. Meie olime aga juba saavutatud edust kistud võitlushoogu ja tungisime kartmatult vaenlasele kallale, kes ei julgenud meid enam ligi lasta, vaid jätkas põgenemist. Vallutasime Jamkina küla uuesti. Meie roodust sai kõige selle juures kolm meest haavata. „Soomust“ ei saadud.

Külüst olid põgenenud kõik nooremad inimesed ühes loomadega suurde Porhovi soosse. Olid jäänud kohale vaid üksikud vanad inimesed. Siin-seal õueväravas haugatas sabaliputades veel mõni julgem peni, kuid neistki enamus puges arglikult kusa-gile kuuri nurka või trepi all peitu.

Külla jõudnud ja uuesti asunud oma asukohtadele, vaenlane asus viivitamata jälle suurtükkidest pommitama meie asukohti ja küla, nüüd aga tunduvalt tihedamini kui hommikul. Nähtavasti kavatsesid nad küla põlema süüdata. Peagi võisime silmata põlevate majade esimesi suitsusambaid, siis tõusid juba hiigeltulekeeled ja mõne tunni kestel olid külüst jäänud järele ainult suitsevad ahervared, millede kallal tuli tegi veel oma lõputööd.

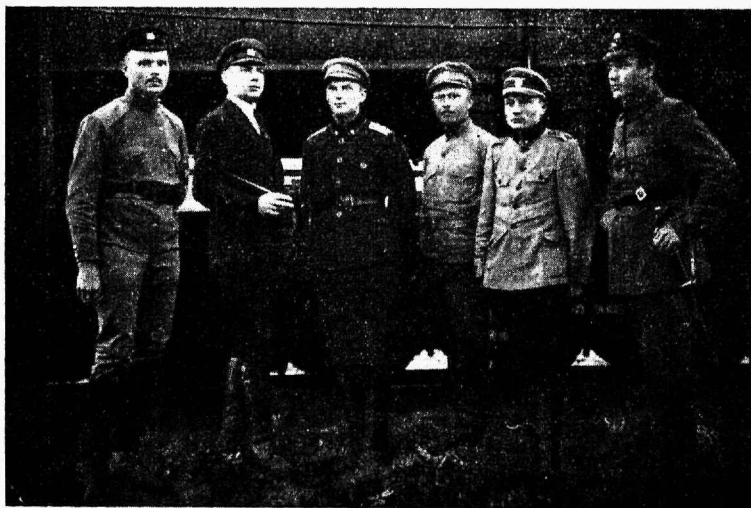
Meie õnnetuseks vaenlane teadis täp-

selt meie kaitsekraavide asetust, mis soodustas tema tule täpsust.

Vaenlase granaatide sadu kestis jälle kahe tunni ümber. Meie teise raskekuulipilduja meeskond oli langenud viimseni haavatutena ja surnutena. Ehkki põlevate majade tekitatud kuumus meid hirmsasti kuumendas, oli meie kindel otsus vastu panna viimse võimaluseni. Tuleleegid kuumusega ja suitsuga ähvardasid matta hingamisorganeid. Mehed panid vastu meeletult kolmele suurele, kogusummas umbes 500-mehelisele ahelikule, kes raskekuulipildujate toetusel lähenes meile järjest. Vaheajal olid küll jõudnud vist meie kaks kergepatareid kohale, kes vaenlase ahelikke ja patareid pommitasid energiliselt granaatidega, kuid see vaenlast enam ei heidutanud. Pidasime viimse silmapilguni külüst vasemal väikses kaevikus mõnekümne mehega vastu ja taganesime alles siis, kui vaenlane oli asunud põhjapoolt küljest küla esimeste majade vahele, kuhu ta oli jõudnud juba kuulipildujadki üles seada, ning meid nüüd sealt taganemisel kostitas. Paratamatult olime sunnitud põgenema paari kilomeetri kaugusel tagapool asuvasse külla, sealjuures oma kaotusi maha jättes, kes tabati ründava vaenlase kuulidest.

Jõudnud järelejäänud väheste meestega külla, oli seal vastas pataljoni ülem kapt. J. Unt. Tema esimene küsimus roodu ülemaile oli: „Noh, palju roodust mehi järel on?“ Kui kuulnud, et 97 on järele jäänud ainult 32, siis sai pataljoni ülem pahaseks. Pataljoni ülemaal, kui meie endisel roodu ülemaal oli väga kahju suurest ohvritearvust.

Kiirelt organiseeris pataljoni ülem uue vastulöögi, moodustades grupi: 1. roodust poolroodu, 3. rood ning 4. roodust 32 meest ja umbes roodu osa põhjaläänearmeelasi. Asusime umbes kella 17 paiku jälle kalalaitungile, — Jamkina küla vallutamiseks. Vaenlane hakkas peagi taanduma meie julge ja hoogsa löögi mõjul. Jõudnud Jamkinale umbes kilomeetri kauguse vahemaani, avas vaenlane suurtükkidest meie pihta

Kitsarööpmeliste soomusrongide Remontrong Nr. 2 juhtkond Vabadussõjas, suvel 1919. a.

õige ägeda šrapnelli- ja granaaditule. Nende jalavägi asus raskekuulipildujatega kahelpool lõõmavat ja suitsevat küla, ning üks osa külast vasemal, meie poolt maha jäetud väiksetes kaevikutes. Meie patareid avasid omakorda vastutule vaenlase patarei ja jalaväe ahelikkuide pihta. Meie patarei granaatide ja šrapnellide sajule suutis vaenlane vastu pidada umbes tund aega, siis kadus nende püsivus ja nad asusid põgenemisele külast. Olime jälle Jam-

kina peremehed. Külasse asusid Põhjalääne armee osad, kellele meie roodu 5-meheline salk näitas kätte positsiooni. Vaenlane jättis taandumisel maha hulk surmasaanuid. Kõikjal leiduvad purustatud esemed tõendasid meie patarei head tabavust. Meie rood asus nüüd 8 km kaugusele soosse, kloostri juurde, et olla tarbekorral valmis abistama põhjaläänearmeelasi selles sõjategevuse lõigus.

S. S.

Rakvere vabatahtlikud.

H. Kallas.

1918. aasta sügiskuudel paelus ikka enam ja enam meeli kodumaa piiride kaitsmise küsimus, pealegi kui liikusid kuuldused, et Saksa okupatsiooniväed valmistuvad juba maalt lahkumisele. Olin tol ajal oma väeosast, 16. Siberi kütipolgust, pärast haavataasaamist, lastud terviseparanduslasele puhkusele 3 kuuks, kuid juba üle aasta rändasin ma mööda kodumaad ringi. Polnud ju enam väeosagi, kuhu minna tagasi, sest revolutsioon oli teinud oma töö.

Rakveres liikusid novembris 1918. a. poolsalajased kuuldused, nagu asutaks varsti oma väeosade moodustamisele ja kodumaa piiride kaitsmisele omal jõul ja algatusel. Kust need kuuldused tekkisid, seda enam ei mäleta, kuid üheks agaramaks kihutustöö tegijaks oli kapten Villem Liiv.

Novembri teisel poolel muutus kihutustöö juba peaaegu täiesti avalikuks ja linnas võis juba kõikjal kuulda juttu kodumaa kaitsmisele asumisest. Milles see kaitsmine oleks seisnud, seda ei osanud meist keegi algul ette kujutada, kuid üks oli kindel, ega heaga pole ikka midagi teha. Ühel õhtul teatati minule, et järgmisel päeval on Rakvere „Ööbiku“ seltsimajas (Posti tänaval), poolsalajane koosolek, kuhu oodatavat kõiki isamaad armastavaid meeskodanikke. Kes selle teate tõi, seda ma enam ei mäleta, kuid on kindel, et meeste kokkukutsujaks oli kapten Villem Liiv.

Järgmisel päeval läksingi koosolekule „Ööbikusse“. See oli 19. novembri paiku. Meid oli seal koos 30—40 meest, kes kõik olid tulvil valmistusest oma riigikaitse loomisele asumisest. Selgitava kõnega esines kapten V. Liiv. Ta rääkis omakaitse loomisest ja oma kodumaa kaitsmise vajadusest ning kutsus kõiki ülesse astuma sõjaväkke. Koosolijate seas oli palju vanu sõjamehi, kes murega vaatasid meie tuleviku, kuid kes süiski olid arvamisel, et ega teist teed ikka üle ei jää, kui tuleb igaks juhuks olla valmis organiseerituna.

Ühel järgneval päeval läksin saadud aadressil sõjaväkke vastuvõtmise komisjoni, mis asus Tallinna tänaval (praegune Rakvere postkontor). Sõjaväkke võtmine oli väga lihtne. Komisjonis olid vaid kapten Liiv ja Dr. Vireen (oli hiljem Rakvere linnaarstiks). Lahtiriietuda ei kästnud üldse mitte. Arst esitas vaid küsimuse, kas käed-jalad on terved ja kapten Liiv omaltpoolt

4. jalaväepolgu 3. roodu I rühm Narva all, märtsis 1919. a.

küsis, kas püssi oskate lasta — ning kogu toiming oligi sellega läbi. Nii võeti meid vastu umbes 80 meest ning lasti siis veel koju. Kapten Liiv käskis sõjaväkke tules kaasa võtta 7 päeva jaoks toidukraami ja magamisvarustuse, kuna neil polevat meile midagi anda. See teade just rõõmu ei teinud. Nälgisime juba maidugi ja kust järsku võtta veel sarnaseid toidutagavarasid, millest jätkuks 7 päevaks. Toitu anti linnarahvale välja vaid tšekkidega, kuid meil polnud toidutšekkegi ja ajasime läbi, kuidas keegi oskas.

Käigud Rakvere linnapea juure.

Nii tuli, et järgmisel päeval teenistusse astudes polnud ühelgi mehel kaasa võtta suutüütki toitu ja meie korraldajal kapten Liivil tuli esijoones tegemist teha oma meeskonna toitlustamise lahendamiseks. Ega olnud nalja asi neil aegadel järsku toitu maretseada ligemale sajale mehele, kes pealegi veel olid näljased nagu hundid.

Kapten Liivil ei jäänud teist teed, kui saatis mind ühes mõne kaaslasega linnapea, oma isa, kirjanik Jakob Liivi juurde, et tehtaks korraldus anda linna tagavaradest toidukraami kogu meeskonnale. Linnavalitsuses võttis meid vastu linnasekretär Kadaja, kellele rääkisime oma tuleku põhjustest. Sekretär teatas sellest linnapeale, kes kohe ilmus meie juurde. Esitasime talle omad soovid. Linnapea vastas:

„Linn on näljane. Kodanikkudel pole omalgi midagi süüa, kust võtan ma veel teile kraami! Peate kuidagi teisiti hakkama saama!“

Tulime tühjade kätega tagasi ja teatasime tulemustest kapt. Villem Liivile. Hiljem saime temalt küsu uuesti minna linnavalitsusse. Linnapea imestas, et tulime tagasi. Ta tegi nüüd juba korralduse meie toidukraami väljaandmiseks. Anti toidutšekid, millede vastu saime söögiportsjonid. Meeleolu muutus nüüd märksa paremaks, sest vähemalt mõneks päevaks olime nalja vastu kindlustatud.

Nüüd hakkas meid aga vaevama uus mure — meil puudusid ka relvad! Ka kapten Liiv ei osanud selle küsimuse lahendamiseks esialgul midagi teha. Ka polnud meile teada, millise väeüksusse meie õieti kuulume. Meid nimetati selle tõttu lihtsalt „Rakvere vabatahtlikkudeks“.

Mõne aja pärast teatati, et meil tuleb siirduda Narva — kaitsema piire. Selle teate võtsime vastu rõõmuga, sest tegevuseta olek kippus nangunü kujunema juba igavaks.

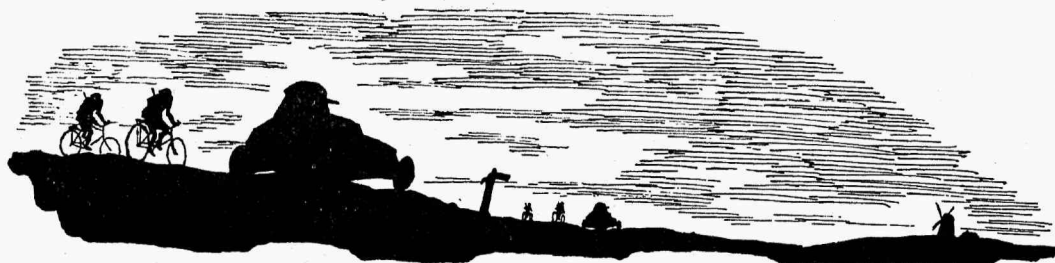
Ülemana sõitis meiega kaasa keegi noor kaitseliitlane, kelle juhtimisel läksime jaama. Parajasti samal ajal jõudis Rakverre rong Narva poolt ja jaamas teati rääkida, et Narva juures olnud sakslastel esimene kokkupõrge venelastega. Räägiti veel, et sakslased tõenäoliselt juba lähimate päevade kestel põgenevad Narvast. Need teated mõjusid õige halvasti suuremale osale meist. Jaama oli tulnud umbes 80 meest, seal aga kahanes see arv otse kohutavalt. Ja nii võisime alustada sõitu Narva suunas vaid paarikümne mehega (täpne arv pole enam mees). Mäletan veel, et minu kaaslasteks olid Heinrich Sandmann, Aleksander Kuusmann, Heinrich Valtok ja teisi Rakvere mehi.

Teekond kuni Vaivara jaamani möödus meil ilma vahejuhtumisteta, kuid Vaivaras põgenes meie juht vagunist. Tema põgenemise üle pole õieti midagi imestada, sest vagunis vanemad sõjamehed pilkasid teda ja rääkisid igasuguseid kohutavaid lugusid elust rindel. Mõni ime süis, et noormees hirmuga paremaks pidas põgeneda, kui meiega jätkata teekonda. Enne lahkumist andis ta aga meie nimekirja üle ühele vanemale mehele, kes kandis kolmepaelamehe tunnustega sinelit.

Narva jaamas oli meil vastas kaks ohvitseri, kelle korraldusel asusime korterisse Vestervalli kasarmusse. Kogu kasarm oli tühi ja meie olime seal esimesteks elanikkudeks. Ühelgi meist polnud aga relvi.

Saksa okupatsioonivõimudega meie Narvas peaaegu sugugi kokku ei puutunud. Elasime nagu ilmast lahatatuna Vestervalli kasarmutes ja ootasime igatsusega, millal saame kätte relvad ja võime astuda tegevusse. Linnas liikus mitmesuguseid jutte meie kodumaad ähvardava hädaohu kohta, mis ulatusid otsaga ka meie eraldatud peresse, kuid neile ei osutanud meist keegi erilist tähelepanu.

E. T.

Elust L.-r. Soomusrongil nr. 1 detsembris 1918. a.

Ohv. aset. H. Koorits.

Oli novembrikuu lõpp 1918. a. Pödesin oma kodulinnas Viljandis grippi. Tuju oli äärmiselt halb. Kuid mitte haigus ei olnud selle põhjuseks, vaid ärevad kuulujutud. Idas tõusis ähvardav pilv. Saksa okupatsiooniväed, kes pidid kaitsma Balti riike, hakkasid vähehaaval valguma „Vaterlandi“ poole. Eesti oli jäetud saatuse hoolde.

Olukord oli raske. Eesti vabariigil ei olnud siis veel sõjaväge. Puudus ka vajaline varustus. Oli kuulutatud välja küll vabatahtlikkude mobilisatsioon, kuid see ei annud loodetuid tulemusi. Usku Eesti võidusse oli tol ajal veel väga vähestel. „Kus nüüd meie, käputäis, suudame suurele Venemaale vastu panna“, kuuldus paljudelt. Paljud aga jäid lihtsalt äraootavale seisukohale.

Ühel päeval, kui jälle mõlgutasin oma süngeid mõtteid, astus minu poole sisse kapten Anton Irv. Ta jutustas, et olevat viibinud Tallinnas, kus aidanud kapten K. Partsil formeerida soomusrongi.

„Mis, soomusrongi?! Kust teie selle välja võtsite?“ — „Rong ongi formeeritud ja osa mehigi juba peal. Varsti sõidab rong liinile.“ Tema tulnud vaid üheks päevaks Viljandi, omakseid vaatama enne rindele sõitu. Edasi jutustas ta, et Narva on küll juba vaenlase käes, kuid sellest polevat midagi. Kui soomusrong nüüd rindele läheb, küll siis vaenlane sunnitakse taganema. Vabatahtlikke tuleb järjest juurde ja relvi saab ka.

Tänu taevale! See jutt mõjus kui värske õhupuhang lootusetuse õhkkonnas.

Jumalaga jättes kapten Irv kinnitas veel, et ma tingimata tuleks soomusrongile niipea, kui tervis seda aga lubab. Lubasin.

Möödus aga veel nii mõnigi päev, enne kui tervis paranes.

Viimaks, see oli 12. detsembril, seisin Viljandi jaamas, väike sumadon käes ja Nagan taskus, et asuda teele. 13. detsembri õhtul jõudsin Rakveresse.

Soomusrongi ma Rakveres ei leidnud. Pöördusin järelepärimisega jaamakomandandi poole. Sain teada, et rong on küll olnud Rakveres, kuid sõitnud jälle Vaeküla poole välja. Nii ei jäänud mul momendil muud üle, kui oodata Rakveres soomusrongi tagasitulekut. Komandandi lahke loaga jäin õõbima komandantuuri. Asetasin su-

madani pea alla ja sirutasin enese paljale põrandale pikali, sest paremat aset ei olnud.

Kui järgmisel hommikul ärkasin, oli juba valge, soomusrongist aga ei olnud veel midagi kuulda. Ootamine hakkas mind juba tüütama. Korraga astus keegi vene poolkasukas mees, läkiläki peas, uksest sisse.

„Noh, siin on soomusrongi mees,“ sõnas komandant, „tema võib teid kõige paremini juhutada.“

„Tahate tulla soomusrongile?“

„Seda küll.“

„Tulge kaasa. Rong on küll juba välja sõitnud, kuid rongi klassivagun on alles siin jaamas.“

Läksime. Ühe tagavaratee peal seisis veneaegne hall 4. klassi vagun.

„Meie staabivagun,“ tähendas mu saatja.

Ronisime sisse. Vagun oli soe, kuid täis suitsu. Keegi praadis parajasti raudahjus pannil liha. Kolm meest istusid suitsetades. Vagunis olijate silmad vahtisid mind uudishimuliselt.

„Kust kandi mees olete?“ pöördus keegi priske näoga noormees minu poole.

„Olen Viljandist.“

„Mina olen Viljandi vallast,“ seletas küsija, „meil siin õige palju mulke.“

„Tean, Irv ütles.“

„Tunnete Irve?“

„Noorest põlvest veel.“

Mees ahju juures oli liha praadimisega saanud valmis ja asetaski suitseva panni, millel ujusid pruunid lihatükid rasva sees, lauale. Ka mind paluti sööma. See oli mu esimene kõhutäis soomusrongil.

Kella 11 paiku tuli soomusrong Rakvere jaama.

Väljusin vagunist, et minna rongi juure, kuid samas tuli mulle kapten Irv vastu, lõbus naeratus näol.

„Tere! Kohale jõudnud? See on tore!“ rääkis ta elavalt. „Läheme kohe vagunisse. Esiteks sööme, võtame puid ja vett peale ja eks siis näe, mis edasi saab.“

Söömise ajal tutvustas ta mind üldise olukorraga. Muuseas tähendas ta, et praegu on tema rongi ajutine ülem, kuna rongi ülem kapten Karl Parts viibida Tallinnas, kus formeerida Soomusrongi nr. 2. Teine rongi ülema abi olevat kapten Jaan Lepp.

„Hakka adjutantiks,“ tegi ta mulle ootamata ettepaneku. Olin muidugi nõus.

„Peame ikka päevakäskusid ka andma,“ jätkas ta, „mis väeosa see muidu on. Siin on sulle päevakäsuraamat.“ Selle juures ulatas ta mulle umbes 2 sm paksuse raamatu, kaustas umbes 12 sm × 20 sm. „Ja siin on sulle midagi operatiivteadete jaoks,“ jätkas ta, ulatades mulle väliraamatu ja pliitsi.

Samal päeval kirjutasin: „Päevakäsk Nr. 1 Soomusrongile Nr. 1.“ Loomulikult ei saanud päevakäskude paljundamisest olla juttugi. Päevakäsuraamat tuli anda iga allüksuse ülemale läbilugeda.

Praegu, meelde tuletades toleaeget soomusrongi, muigan tahtmatult. Olin Maailmasõja ajal näinud tõelisi soomusronge ja kujutasin ka meie oma ette sellisena, kuid seda esimest korda nähes, olin imestusest tükk aega tumm.

Meie sõdurist oli küll kõik muu, kuid sel polnud mitte midagi ühist soomusrongiga. Kaks dessantvagunit olid kaetud ühekordsete soomusplaatidega, kuid katus ja põrand olid harilikud. Ülejäänud vagunid olid kahekordsete laudseintega, millede vahe oli täidetud liivaga. See oli enesepete, kuid mitte mingi kaitse, sest kuivudes, liiv rappus sõidu ajal vähehaaval välja ja seinte vahed jäid täitsa tühjaks.

Elu neis vaguneis polnud ka kuigi mugav. Oli pime ja külm. Dessantvagunitesse tungis valgus ainult läbi laskeaukude, nii et vagunis valitses alatine hämarus. Kuulipildujatevagunitel oli valgust ohtralt, kui laskeluugid olid avatud, kuid selle eest valitses siis vaguneis jälle pakane. Tähtsamaks eeseks vagunis oli raudahi, mille ümber koondus kogu vaguni elu ja kõik huvi. Raudahju ümber istuti vabal ajal, arutades sõjalisi ja poliitilisi sündmusi ning küsimusi; selles praeti liha, keedeti teed ja, kui midagi paremat ei olnud, siis küpsetati tema tulipunasel pinnal kartulilõikusi. Ühesõnaga raudahi oli vaguni elu keskpunkt. Kahju, et see oli liiga väike ja vagunit ei jõudnud soojendada tarvilisel määral. Kuna ahju ümber olivad higistasid põrgukuumuse käes kangekaelselt paigal püsid, kartes kaotada sooja kohta, plagistasid kaugemalolijad aga hambaid ning katsusid imelikkude liigutustega enesele teha sooja. Katsuti ka mõne kavala „nõksuga“ ahju juures istujaid meelitada eemale, kuid harva see küll õnnestus. Vanasõna ütleb: „Kus suitsu, seal sooja,“ kuid meil oli küll ainult viimast õige ohtrasti, kuid sooja selle vastu üsna vähe. Et pesemisest ei saanud juttu olla rongil, siis mehed muutusid alatise suitsu ja tahma käes viibides päris mustanahalisteks, nii et vaenlase väes hak-

kasid liikuma jutud, nagu oleks liitlased oma koloniaalväed saatnud Eestile appi.

Meeste riietus oli üsna kirju. Enamjagu kandis endise vene sõjaväe vormi mõningate eraldusmärkidega, kuid paljud olid täiesti erariietes ja ei puudunud ka väga vabad kombinatsioonid vormi- ja erariietest. Kirju riietuse vastandina oli aga meeskond haruldaselt üksmeelne ja kõige demokraatilisema vahekorra juures ülemate ja alluvate vahel valitses otse eeskujulik distsipliin. Sellega on seletatav ka see edu, mis soomusrongid saavutasid rindel.

Muidugi peab siin võtma arvesse ka meeste tublidust. Peamiselt koosnes rongi meeskond vabatahtlikkudest ja tol ajal tulid rongile ainult mehed, kes millegist ei hoolinud ja keda miski ei kohutanud. Nende hulgas oli mitmeid, kes eraelus olid seadusega vastuolus; oli isegi võimude poolt tagaotsitavaid, kuid ka nende auks peab ütleva, et nad täitsid omi kohuseid kõigiti korralikult ja eeskujulikult.

Soomusrongi moodustasid järgmised allüksused: dessantrood, raskekuulipildujate komando 12 kuulipildujaga ja patareid 2 suurtükiga. Kokku kõikus rongi meeskonna arv 80—90 vahel, neist ligemale pool ohvitseri. Et kõigi ohvitseride jaoks ei jatkunud vastavaid kohtasid, siis oli moodustatud nn. ohvitseriderühm, kes kuulus dessantroodu koosseisu, kuna ohvitseri-kuulipildureid töötas ka klp. lihtnumbritena.

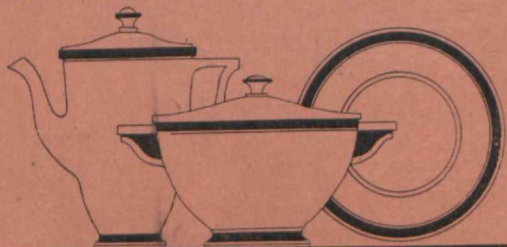
Kööki siis veel rongil ei olnud, vad sooja toitu tõi rongile varustusrong ehk „supirong“, nagu mehed seda nimetasid. „Kroonu“ toidule, mis oli küllalt üksluine ja peamiselt koosnes hapukapsa- ja kuivatatud kartulisupist suitsupekiga, muretseti ümbruskonna küladest lisa; ka ei olnud meil korrapäraseid söömisaegasid, saime süüa kord päevas, hilisõhtul või öösel.

Riiete ja saabaste eest pidi hoolitsema iga mees ise, sest teadsime väga hästi, et riigil neid polnud anda. Varustuse muretsemine ei teinud aga peavalu, sest vaenlase vildid, saapad, poolkasukad ja nahkkuused sobisid väga hästi ka soomusronglastele.

Kuid kõigele vaatamata olukord oli siiski raske. Jalaväeosad olid õieti alles formeerimisel ning ei suutnud rindel veel peatada vaenlase edasitungi. Suurtükiväge polnud aga üldse veel olemas.

Soomusrong tegi küll kõik, mis suutis, kuid ta võis vaelast kinni pidada vaid kitsal rindel raudtee piirkonnas ja sellest oli vähe. Ei jäänud siis esialgu muud üle, kui taganeda ja taganeda, kuni kasvas meie jõud ja võisime anda vaenlasele vastu löögi.

KLAAS PORTSELAN

A/S D. MIRVITZ JA P^D

V. Karja 7. Tartu mnt. 13.

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

*on ainuke eriajakiri, mis käsitleb Eesti Vabadussõja sündmusi
1917 — 1920. a.*

Tellimishind 1940. a. peale on:

aastas	Kr. 4.—
1/2 aastas	” 2.—
1/4 ”	” 1.—

üksiknumber 35 senti.

Eelmised aastakäigud veel piiratud arvul saadaval:

1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit)	Kr. 4.50
1938. aastakäik	” 4.—
1939. ”	” 4.—

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused. * Posti jooksev arve 625.
Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13-4. Telefon 477-20/158 ja 477-20/195.

Eesti Vabariigi 10. Klassiloterii plaan

I klass		II klass		III klass		IV klass	
Loosimine 28. ja 29. märtsil 1940. a.		Loosimine 30. apr. ja 3. mail 1940 Eelmise klassi pilettide vahetamine Iseptakasse 21. aprillil 1940. a.		Loosimine 29. ja 30. mail 1940. a. Eelmise klassi pilettide vahetamine Iseptakasse 23. mail 1940. a.		Loosimine 1., 2., 3., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 12., 13., 14., 15., 16., 17. ja 18. augustil 1940. a. Eelmise klassi pilettide vahetamine Iseptakasse 25. juulil 1940. a.	
Suurim võit (õnnelik juhusel)	Kr. 25.000	Suurim võit (õnnelik juhusel)	Kr. 25.000	Suurim võit (õnnelik juhusel)	Kr. 25.000	Suurim võit (õnnelik juhusel)	Kr. 80.000
1 preemia	Kr. 10.000	1 preemia	Kr. 10.000	1 preemia	Kr. 10.000	1 preem.	Kr. 30.000—30.000
1 võit	15.000—15.000	1 võit	15.000—15.000	1 võit	15.000—15.000	1 võit	50.000—50.000
1 "	7.000—7.000	1 "	7.000—7.000	1 "	7.000—7.000	1 "	25.000—25.000
1 "	5.000—5.000	1 "	5.000—5.000	1 "	5.000—5.000	1 "	15.000—15.000
2 võitu à	3.000—6.000	2 võitu à	3.000—6.000	2 võitu à	3.000—6.000	2 võitu à	10.000—20.000
10 "	1.000—10.000	10 "	1.000—10.000	10 "	1.000—10.000	3 "	7.000—21.000
10 "	500—5.000	12 "	500—6.000	12 "	500—6.000	5 "	5.000—25.000
10 "	200—2.000	15 "	200—8.000	15 "	200—8.000	12 "	3.000—36.000
25 "	100—2.500	30 "	100—3.000	30 "	100—3.000	18 "	2.000—36.000
120 "	20—2.400	150 "	20—3.000	120 "	20—3.600	60 "	1.000—60.000
1000 "	10—10.000	1200 "	10—12.000	1000 "	12—12.000	64 "	500—32.000
3820 "	5—19.100	4578 "	7—32.046	4608 "	9—41.472	300 "	100—30.000
5000 võitu + 1 pr. = 94.000		6000 võitu + 1 pr. = 112.046		5800 võitu + 1 pr. = 122.072		50.800 võitu + 1 pr. = 858.197	
<p>Pileti hind klassiviisi ostes Iga klassi 2 krooni; kõik 4 klassi korraga ostes 8 krooni.</p> <p>Piletid "Pileti hind klassiviisi ostes Iga klassi 2 krooni; kõik 4 klassi korraga ostes 8 krooni." Piletid "Pileti hind klassiviisi ostes Iga klassi 2 krooni; kõik 4 klassi korraga ostes 8 krooni." Piletid "Pileti hind klassiviisi ostes Iga klassi 2 krooni; kõik 4 klassi korraga ostes 8 krooni." Piletid "Pileti hind klassiviisi ostes Iga klassi 2 krooni; kõik 4 klassi korraga ostes 8 krooni."</p> <p>Kes soovib osta teise, kolmanda või neljanda klassi pileti, ilma et tal oleks eelmise klassi piletit, peab maksma ka kõigi eelmiste klasside hinna.</p> <p>Klassiviisi müüakse pilette Riigi Klassiloterii pilette müügikohtades, pankades, postiasutistes jne. Iga klassi pilette müük algab eelmise klassi võitude nimetaja avaldamisest ja kestab loosiaseini. Pileteid kõigi nelja klassi jaoks korraga müüakse ainult pilette keskmüügikohtas, Riigi Trü- kikohtas, Tallinnas, Nihne rtm. 11. Posti teel saadetakse pileteid valja pilette keskmüügikohtast, Riigi Trükikojast Tallinnas, kui teillja on saatnud ette pileti hinna ja saatetütu 10 senti iga saadetise kohta. Lunnasadetisena posti teel saadetakse pileteid viilja ainult klassiviisi keskmüügikohtast, kui tel- lija on saatnud ette lunnasatetütu 25 senti hiljemalt 10 päeva enne loosimist.</p>							

Võidu korral I, II või III klassis võidavad piletrannamatus kõik 4 piletit, sest Iga võitnud rannatu numbri kohta loositakse selle rannatu 4 pileti vahel viilja 4 võitu. IV klassis langeb igale rannatule kindlasti üks võit, mis loositakse kõhe selle rannatu 4-ja pileti vahel.